

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

อรศิริ ปาณินท์
พรพจน์ สืบเกษม
วรวิทย์ อังสุหัตถ์
สุมาลี อแดงบุญ

1. บทนำ

1.1 ความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “วัดใหญ่” นั้น เป็นวัดที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองพิษณุโลกมาตลอดจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ภายในบริเวณวัดมีโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่มีความสำคัญทั้งทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมหลายอย่าง แต่สิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเด่นมากได้แก่พระพุทธรูปชินราช ซึ่งเป็นพระประธานในพระอุโบสถของวัด ความสำคัญของวัดและความงดงามขององค์พระในพุทธศิลปะตลอดจนความ

เชื่อและความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้มีผู้มาเยือนวัดใหญ่เป็นจำนวนมากในแต่ละปี ทั้งยังมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มปริมาณขึ้นอีกด้วย

จากการที่วัดใหญ่เป็นศาสนสถานที่สำคัญของจังหวัดพิษณุโลกนี้เองเป็นผลทำให้เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องเพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวัดมากมาย เช่น ร้านขายดอกไม้รูปเทียน ร้านขายของที่ระลึก โรงละคร ห้องน้ำ-ส้วม การใช้พื้นที่เพื่อการจอดรถ-การขนส่ง ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นโดยขาดการวางแผนที่ดีและมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลเสียให้กับวัด ทั้งทางด้านการใช้พื้นที่ สถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อม ทำให้สภาพของวัดโดยรวมเกิดความเสื่อมโทรม ขาดระเบียบทรงูรง

บทความนี้เป็นรายงานย่อยคู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

และผลเสียที่สำคัญคือทำให้ลักษณะเด่นของโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีความสำคัญต่อคุณค่าลงไป

ในอนาคตนั้น ถ้าปล่อยให้สภาพการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นต่อไป สภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นกับวัดก็อาจจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นจนทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากิจกรรมหลักทางด้านการศึกษาเผยแผ่ศาสนาและกิจกรรมทางด้านการท่องเที่ยวซึ่งเป็นสิ่งที่ทำรายได้ให้กับวัด เนื่องจากพุทธศาสนิกชนและผู้มาเยี่ยมเยือนอาจจะไม่สะดวกในการมาใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรม อาจเกิดความเบื่อหน่ายรำคาญกับความสับสนวุ่นวายที่เกิดขึ้น และไม่ประทับใจกับสภาพโดยทั่วไปของวัดสมกับความสำคัญของวัดดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ตามในฐานะที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เป็นศาสนสถานที่มีความสำคัญและมีศักยภาพสูงในการเพิ่มปริมาณผู้มาเยือนในอนาคต กิจกรรมต่างๆ ที่จะต้องอำนวยความสะดวกสบายให้กับผู้มาเยือนวัดเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็ควรจะต้องมีความเหมาะสมทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ และสอดคล้องกับกิจกรรมหลักทางด้านเผยแผ่ศาสนาของวัดด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาลักษณะทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่

ต่อเนื่องข้างเคียง เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสภาพปัจจุบัน ป้องกันมิให้เกิดขึ้นอีกในอนาคต และเพื่อให้วัดได้ปฏิบัติบทบาทหน้าที่อย่างเหมาะสมในฐานะที่เป็นศาสนสถานและโบราณสถานที่สำคัญของประเทศ

1.2 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาหาแนวทางการพัฒนาทางด้านกายภาพในอนาคตในลักษณะของคู่มือที่จะนำไปปฏิบัติของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก และพื้นที่วัดที่ต่อเนื่องกัน ได้แก่ วัดราชบูรณะ วัดนางพญา เพื่อให้สามารถตอบสนองกับกิจกรรมหลักทางด้านศาสนาของวัด และเพื่อให้สามารถรองรับกับการเพิ่มปริมาณของผู้มาเยือนวัดได้อีกด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้

- 1.2.1 เพื่อเสนอแนะรูปแบบของการจัดผังบริเวณ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ตลอดจนการจัดภูมิสถาปัตยกรรม
- 1.2.2 เพื่อเสนอแนะทางการลงทุน
- 1.2.3 เพื่อเสนอแนะในเรื่องของการนำคู่มือไปปฏิบัติ

1.3 ปัญหาที่สำคัญ

จากการศึกษาทำให้ทราบว่าปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่โครงการได้แก่การใช้พื้นที่ดิน

ในบริเวณวัดที่ขาดระเบียบ มีการปะปนกัน ระหว่างการใช้พื้นที่ประเภทต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากความต้องการประกอบกิจกรรมภายในวัดที่แตกต่างกัน กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่กิจกรรมทางด้านศาสนา กิจกรรมของชุมชน และกิจกรรมการท่องเที่ยว การประกอบกิจกรรมที่แตกต่างกันเหล่านี้ทำให้เกิดสภาพทางกายภาพที่ไม่สอดคล้องกลมกลืนกันกับลักษณะอาคารและสิ่งก่อสร้างที่สำคัญของวัด เช่น ความไม่เป็นระเบียบจากการขายของที่ระลึก การจอดรถ เป็นต้น นอกจากนี้เหล่านี้แล้วยังมีปัญหาเรื่องการขาดความต่อเชื่อมระหว่างพื้นที่วัดใหญ่ วัดราชบูรณะ และวัดนางพญา ซึ่งอยู่ใกล้เคียงและมีศักยภาพเพียงพอที่จะวางแผนพัฒนาไปพร้อม ๆ กันได้

1.4 ข้อเสนอแนะที่สำคัญ

1.4.1 จัดระเบียบการใช้ที่ดินในผังบริเวณ โดยย้ายพื้นที่จอดรถและจัดระเบียบร้านค้าและการบริการ

1.4.2 เชื่อมต่อทางสัญจรในผังบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

1.4.3 เชื่อมต่อทางสัญจรของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดนางพญา และวัดราชบูรณะ

1.4.4 บูรณะปฏิสังขรณ์อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปสถาปัตยกรรม

1.4.5 จัดสาธารณูปโภคที่จำเป็นตามการจัดระเบียบการใช้ที่ดินที่เสนอแนะ

1.4.6 จัดและออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาตลอดกระบวนการของโครงการนี้ คณะผู้ดำเนินการศึกษา มีความเห็นว่างานกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นกิจกรรมที่มีต้นกำเนิดมาจากลักษณะความเชื่อ ความศรัทธา และพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน และได้ขยายตัวกว้างเพื่อรับกับระบบเศรษฐกิจและสังคมโดยส่วนรวม ดังนั้นการจัดระเบียบของการใช้ที่ดินและกิจกรรมตามข้อเสนอแนะในการศึกษาจะสามารถทำให้กิจกรรมซึ่งเป็นผลของวัฒนธรรมท้องถิ่นอยู่ในระเบียบ และสามารถส่งเสริมลักษณะเด่นของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารได้ในเวลาเดียวกัน

2. ลักษณะเฉพาะของวัดในภาคเหนือ

ตอนล่าง

วัดในภาคเหนือตอนล่างเป็นวัดซึ่งมีลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมหลากหลาย ทั้งแบบสุโขทัย อโยธยา รัตนโกสินทร์ ล้านนา และพม่า ต่างจากวัดทางภาคเหนือตอนบนซึ่งมีลักษณะของวัดล้านนากลุ่มหนึ่งและวัดที่มีอิทธิพลพม่าหรือไทยใหญ่กลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะที่ค่อนข้างชัดเจนด้วยเหตุที่จังหวัดภาคเหนือตอนล่างตั้งแต่สุโขทัย

ลงมา มีความสัมพันธ์ค่อนข้างใกล้ชิดกับภาคกลาง
ทั้งทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณี ดังนั้น
ลักษณะวัดต่างๆ จึงค่อนข้างจะโน้มเอียงมาแบบ
ภาคกลาง ดังจะแบ่งประเภทโดยกลุ่มใหญ่ๆ ได้
ดังนี้

2.1 ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรม แบบสุโขทัย

ศิลปะสุโขทัยเป็นรูปแบบที่ผสมกลมกลืน
อิทธิพลแหล่งอื่นๆ หลายแหล่ง เช่น อิทธิพล
ลังกาและศรีวิชัย เป็นต้น โดยเฉพาะการสร้าง
เจดีย์

สถาปัตยกรรมลักษณะสุโขทัยแบ่งเป็นแบบ
ใหญ่ๆ ดังนี้

ก. โบสถ์ วิหาร

ข. เจดีย์

ค. มณฑป

ก. โบสถ์ วิหาร นิยมสร้างลักษณะวิหาร
โถง โบสถ์มักมีขนาดเล็ก วิหารจะมีขนาดใหญ่
กว่า ใช้งานในกิจกรรมต่างๆ มากกว่า เช่น
ฟังเทศน์และทำบุญต่างๆ เป็นต้น ลักษณะอาคาร
หลังคาซ้อนหลายชั้น เสากลาง มุงกระเบื้อง
เคลือบแบบสังคโลกไม่ใช่ช่อฟ้าใบระกาเหมือน
อย่างในปัจจุบัน แต่ใช้ช่อฟ้าเป็นสังคโลกชนิด
ค่อนข้างกลม ส่วนหางหงส์จะเป็นรูปสิงห์หรือ
มังกรเขียนลายสีดำ

ข. เจดีย์สุโขทัยแท้ๆ เรียกว่า ทรงพุ่มข้าว
บิณฑ์หรือทรงดอกบัว ฐานเป็นสี่เหลี่ยม 3 ชั้น
ตัวองค์เจดีย์เป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ยอดทำ

เป็นดอกบัวตูม เจดีย์ลักษณะนี้สร้างเป็นประธาน
ของวัด

– เจดีย์ทรงลังกาก็มีในศิลปสถาปัตยกรรม
สุโขทัย แต่สุโขทัยได้ทำทรงให้สูงขึ้น องค์ระฆัง
ไม่ตั้งตรงอย่างของลังกา

– เจดีย์อีกชนิดหนึ่งคือเจดีย์ที่เป็นศิลป-
สถาปัตยกรรมแบบผสมระหว่างลังกาและศรีวิชัย
เป็นเจดีย์แบบฐานสูงสี่เหลี่ยม มีซุ้มจระนำ องค์
เจดีย์ส่วนมากเป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา มี
เจดีย์องค์เล็ก ๆ ที่มุมทั้งสี่

ค. มณฑป มีลักษณะผังพื้นสี่เหลี่ยมจัตุรัส
หลังคาทรงปัทมาภิมิต ซ้อนต่อกันอย่างน้อย 3 ชั้น
ไม่มีระเบียงรอบ

2.2 ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรม แบบอยุธยา

รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาที่ให้
อิทธิพลมายังวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนล่าง
แยกเป็นกลุ่มตามยุคของอยุธยา ดังนี้

– แบบอยุธยาที่ได้อิทธิพลลพบุรี นิยมใช้
พระปรางค์เป็นหลัก มีวิหารอยู่หน้าปรางค์ มี
วิหารทิศและระเบียงคคอยู่ล้อมรอบปรางค์ สถา-
ปัตยกรรมแบบนี้ไม่นิยมใช้หน้าต่าง แต่นิยม
ช่องลมยาวเล็กๆ คันด้วยลูกมะหวดแทนการใช้
ช่องหน้าต่าง

– แบบอยุธยาที่รับอิทธิพลสุโขทัย สร้าง
เจดีย์ทรงกลมหรือที่เรียกว่าทรงลังกา การ
สร้างโบสถ์ วิหาร ใช้ลักษณะรูปแบบหน้าและ
หนัก นิยมยกฐานสูงมีพะไลทางด้านหน้า

— แบบอยุธยาที่รับอิทธิพลเขมร โบสถ์
วิหาร เริ่มมีการเจาะช่องหน้าต่างที่ปิดเปิดได้
ยุคนี้เริ่มมีการก่อสร้างเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง

2.3 ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรม แบบรัตนโกสินทร์

รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมเลียนแบบ
อยุธยาตอนปลาย แต่มีการตกแต่งมากขึ้น เช่น
ตกแต่งบานประตูประดับมุก ใช้สีในงานสถา-
ปัตยกรรมมากขึ้น นิยมการลงรักปิดทอง

2.4 ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรม แบบล้านนา

รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาที่ให้อิทธิพล
ต่อวัดในภาคเหนือตอนล่างจะพบเห็นได้จากรูป
แบบของโบสถ์วิหาร ซึ่งบางแห่งยังติดทรงของ
วิหารล้านนาคือหลังคาจั่วลาดต่ำลงมามาก เช่น
วิหารวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง จังหวัดอุตรดิตถ์
 เป็นต้น

2.5 ลักษณะศิลปสถาปัตยกรรม แบบพม่าหรือไทยใหญ่

รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพม่าหรือไทย
ใหญ่มีอิทธิพลต่อวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนล่าง
พบเห็นได้จากรูปทรงของวิหาร ศาลาการเปรียญ
และประติมากรรมต่าง ๆ รวมทั้งลวดลายประดับ
เช่น วัดวังหมู และวัดโพธิ์เตี้ย จังหวัดอุตรดิตถ์

3. สภาพปัจจุบันของชุมชนเมืองพิษณุโลก

การศึกษาในหัวข้อนี้จะทำการศึกษาในพื้นที่
ที่เป็นชุมชนเมือง ซึ่งมีอาณาเขตส่วนใหญ่
ครอบคลุมพื้นที่เทศบาลเมืองพิษณุโลกทั้งหมด
และมีพื้นที่บางส่วนครอบคลุมบริเวณใกล้เคียง
กับเขตเทศบาลเมือง โดยมีความมุ่งหมายที่จะ
ศึกษาสภาพทั่ว ๆ ไปของชุมชนเมืองทั้งทางด้าน
กายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ และสรุปเรื่อง
ราวที่สำคัญ ๆ เพื่อนำไปใช้ประกอบในการเสนอ
แนะแนวทางการพัฒนาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
วรมหาวิหารในบทต่อ ๆ ไป

3.1 ที่ตั้ง ขนาด

ชุมชนเมืองพิษณุโลกเป็นชุมชนเมืองที่ตั้ง
อยู่ทั้งสองฟากของแม่น้ำน่านตรงบริเวณที่เส้น
ทางคมนาคมสองสายตัดกันคือเส้นทางหลวง
แผ่นดิน หมายเลข 12 ที่เชื่อมระหว่างจังหวัด
เพชรบูรณ์-พิษณุโลก-สุโขทัย ตัดกับเส้นทาง
รถไฟสายเหนือ ลักษณะโครงสร้างของชุมชน
เมืองประกอบด้วยแกนหลักที่เป็นเส้นทางคมนาคม
3 แกน คือ แม่น้ำน่านซึ่งไหลมาจากทิศ
ตะวันตกเฉียงเหนือเป็นแนวโค้งมาทางด้านทิศ
ตะวันออกแล้ววกกลับไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
เส้นทางรถไฟสายเหนือผ่านชุมชนเมืองในแนว
ทิศเหนือใต้ และเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข
12 ซึ่งผ่านตัวชุมชนเมืองแนวทิศตะวัน

ออก-ตะวันตกเฉียงเหนือ การที่มีเส้นทางคมนาคมผ่านตัวชุมชนเมืองในลักษณะเช่นนี้ทำให้มีการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวกันมากในบริเวณที่แม่น้ำตัดกับถนนและทางรถไฟ และแผ่ไปเป็นแนวยาวตามเส้นทางคมนาคม นอกจากนี้ก็มีการตั้งถิ่นฐานบางส่วนแผ่กระจายออกไปในพื้นที่ราบสองฝั่งแม่น้ำ ทางด้านขนาดของชุมชนเมืองนั้นก็มียี่สิบที่ประมาณ 54.78 ตารางกิโลเมตร¹ ที่ตั้งของตัวชุมชนเมืองเป็นตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางการคมนาคมที่จะผ่านไปยังภาคเหนือตอนบน ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อย่างสะดวก

3.2 ประวัติความเป็นมา

พิษณุโลกเป็นเมืองโบราณที่มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย ต่อมาในสมัยสุโขทัยพระมหาธรรมราชาลิไทได้ทรงย้ายเมืองพิษณุโลกจากที่เดิมที่ขอมมาสร้างขึ้นในพื้นที่ที่เป็นเมืองพิษณุโลกในปัจจุบัน พิษณุโลกในสมัยนั้นเรียกว่าเมืองสองแคว และเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของสุโขทัยในสมัยอยุธยา เมืองพิษณุโลกได้กลายเป็นราชธานีของหัวเมืองฝ่ายเหนือและเมืองลูกหลวงของอยุธยา จนกระทั่งในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พิษณุโลกจึงได้รับการยกฐานะให้เป็นหัวเมืองเอก หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งที่ 2 เมืองพิษณุโลกได้ตั้งตัวเป็นอิสระพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงยกทัพไปปราบและโปรดฯ ให้เมืองพิษณุโลกเป็นหัวเมืองเอกอย่างเดิม และ

เมื่ออะแซหุ่นก๊กกัณฑ์มาตีไทย ก็สามารถตีเมืองพิษณุโลกได้ และเผาทำลายเมืองทำความเสียหายให้เป็นอย่างมาก² ในปัจจุบันเมืองพิษณุโลกมีการปกครองส่วนท้องถิ่นในลักษณะเทศบาลเมือง มีนายกเทศมนตรีและสมาชิกสภาเทศบาลเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบการบริหารราชการ

3.3 ความสำคัญ

ในปัจจุบันชุมชนเมืองพิษณุโลกมีความสำคัญในหลาย ๆ ด้าน เช่น เป็นศูนย์กลางทางด้านพาณิชยกรรมและการบริการ ศูนย์กลางทางด้านการศึกษาและสาธารณสุขและศูนย์กลางทางด้านการท่องเที่ยว³

3.4 ลักษณะทางกายภาพ

3.4.1 การใช้ที่ดิน

พื้นที่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านเป็นบริเวณที่มีการกระจุกตัวของการตั้งถิ่นฐานมากกว่าบริเวณฝั่งตะวันตก บริเวณศูนย์กลางทางด้านพาณิชยกรรมของชุมชนเมืองจะอยู่ที่บริเวณถนนนเรศวร ถนนมหาธรรมราชา ถนนพระองค์ดำ เป็นต้น นอกจากนั้นในพื้นที่ฝั่งนี้ก็มีสถาบันราชการ สถาบันการศึกษา บริเวณที่พักอาศัย ฯลฯ วัดในพื้นที่โครงการก็ตั้งอยู่ริมแม่น้ำทางฝั่งนี้ ส่วนพื้นที่ทางด้านฝั่ง

ตะวันตกมีการใช้ที่ดินที่เบาบางกว่า บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเป็นการใช้ที่ดินประเภทสถาบันราชการ และที่พักอาศัย นอกจากนี้ก็มีที่พักอาศัยกระจายอยู่ทั่วไปตามเส้นทางคมนาคมและพื้นที่ใกล้เคียง

3.4.2 โครงสร้างพื้นฐาน

ถนนสายสำคัญ ๆ ของชุมชนเมืองได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 ซึ่งผ่านเข้ามาในกลางชุมชนเมืองทางด้านทิศตะวันออกและเชื่อมโยงไปสู่จังหวัดเพชรบูรณ์และจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือจะเชื่อมโยงไปยังจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบน นอกจากถนนสายนี้แล้วถนนภายในชุมชนเมืองก็มีถนนเอกภาพรถ ถนนธรรมชาติ เป็นเส้นทางที่ตัดขนานกับทางรถไฟ ถนนวงจันทร์เป็นถนนเลียบบริเวณฝั่งตะวันตก และถนนพุทธบูชาเป็นถนนเลียบบริเวณฝั่งตะวันออก เป็นต้น

โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนเมืองนอกจากเรื่องของถนนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็มีสาธารณูปโภค-สาธารณูปการอื่น ๆ ที่มีบริการภายในชุมชนเมือง ได้แก่ ไฟฟ้า ประปา การบริการทางด้านสาธารณสุข การศึกษา เป็นต้น แต่เนื่องจากชุมชนเมืองพิษณุโลกมีข้อจำกัดทางด้านภูมิศาสตร์ที่มีแม่น้ำแบ่งพื้นที่ชุมชนเมืองออกเป็น 2 ส่วน นอกจากนั้นพื้นที่ชุมชนเมืองก็มีขนาดใหญ่มีการตั้งถิ่นฐานที่กระจายตัวไม่

สม่ำเสมอจึงทำให้การบริการในเรื่องเหล่านี้ไม่ค่อยจะทั่วถึงทั้งชุมชนเมือง

3.4.3 ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ

ชุมชนเมืองพิษณุโลกเป็นชุมชนเมืองใหญ่มีจำนวนประชากรประมาณ 88,128 คน⁴ ตัวชุมชนเมืองทำหน้าที่ทางด้านเศรษฐกิจ เป็นศูนย์กลางทางด้านพาณิชยกรรมและการบริการ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการค้าปลีก รองลงมาได้แก่การค้าบริการ ในเรื่องของการบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว นั้น ชุมชนเมืองพิษณุโลกมีโรงแรมทั้งชั้นดีและชั้นรอง ร้านค้า ร้านอาหาร ตลอดจนสถานบริการต่าง ๆ ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวและผู้มาประกอบกิจกรรมในชุมชนเมืองพิษณุโลกและบริเวณใกล้เคียงได้เป็นอย่างดี ลักษณะทางเศรษฐกิจอีกประการหนึ่งของชุมชนเมืองก็คืออุตสาหกรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมการผลิตซึ่งเน้นรายได้จากการส่งออก รองลงมาได้แก่อุตสาหกรรมบริการซึ่งเน้นรายได้หมุนเวียนในชุมชน

3.4.4 สถานที่ท่องเที่ยว

นอกจากการให้บริการทางด้านการท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ร้านค้า ร้านอาหาร ฯลฯ แล้ว ภายในชุมชนเมืองพิษณุโลกยังมีสถานที่ท่องเที่ยวซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัดและโบราณสถาน เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดราชบูรณะ วัดนางพญา วัดจุฬามณี ศาลสมเด็จพระนเรศวร เป็นต้น แต่สถานที่ท่องเที่ยวใน

ชุมชนเมืองพิษณุโลกที่มีชื่อเสียงและมีความสำคัญมากที่สุดได้แก่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ-วรมหาวิหารซึ่งมีพระพุทธรชินราชเป็นจุดเด่นของวัดที่ดึงดูดให้มีผู้มาเยี่ยมเยือนเพื่อสักการะและเที่ยวชมโบราณสถานปริมาณมาก

3.4.5 ความพร้อมของชุมชนเมืองในการให้บริการทางด้านการท่องเที่ยว

จากข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนเมืองพิษณุโลกที่ได้นำเสนอมาแล้วนั้น สามารถกล่าวได้ว่าในปัจจุบันชุมชนเมืองพิษณุโลกมีความพร้อมอย่างมากที่จะให้บริการทางด้านการท่องเที่ยว โดยได้พิจารณาความพร้อมในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

3.4.5.1 การให้บริการในการเดินทาง

ชุมชนเมืองพิษณุโลกเป็นศูนย์กลางทางด้านคมนาคมทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และเครื่องบิน ทำให้การเดินทางมายังชุมชนเมืองพิษณุโลกและจากพิษณุโลกไปยังที่อื่น ๆ ทำได้โดยสะดวกรวดเร็ว

3.4.5.2 การให้บริการทางด้านที่พักและอาหาร ภายในชุมชนเมืองพิษณุโลกมีโรงแรมที่พัก ร้านค้า ตลอดจนร้านอาหารต่างๆ มากมายที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวระดับต่าง ๆ ได้

3.4.5.3 การให้บริการทางด้านอื่น ๆ เช่น บริการสาธารณสุขต่าง ๆ บริการทางด้านสาธารณสุข ฯลฯ ชุมชนเมืองพิษณุโลกก็มีพร้อมที่จะให้บริการนักท่องเที่ยว

4. การวิเคราะห์ปัญหา แนวโน้มและศักยภาพในการพัฒนา

4.1 ลักษณะเด่นของวัด

ลักษณะเด่นของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ-วรมหาวิหาร พิษณุโลก เป็นวัดที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่สำคัญและเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับความนิยมยกย่องว่ามีพุทธลักษณะสวยงามที่สุดของไทยคือพระพุทธรชินราช และยังมีมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ของไทยหลายยุคหลายสมัย อีกทั้งมีตัวสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจหลายหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งวิหารพระพุทธรชินราช ซึ่งเป็นวิหารที่มีรูปทรงสถาปัตยกรรมอยุธยาซึ่งได้รับอิทธิพลของสุโขทัยและลังกาทั้งดงาม

และเนื่องจากเป็นวัดที่ประดิษฐานพระพุทธรชินราชที่เป็นที่เคารพสักการะของคนไทยทั้งมวลนั่นเอง ทำให้วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก นี้มีปริมาณของผู้ที่มากราบไหว้สักการะพระพุทธรชินราชมากมายสม่ำเสมอจากที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ ผู้มาเยี่ยมเยือนวัดเพื่อสักการะพระพุทธรชินราชนั้นมีทั้งคนในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับชาติทุกเพศทุกวัย ซึ่งการมีปริมาณผู้มาเยี่ยมเยือนวัดมากมายสม่ำเสมอนี้เองทำให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งติดตามมากับปริมาณและประเภทของผู้มาเยือน ซึ่งส่งผลต่อสภาพแวดล้อมและ

ลักษณะเฉพาะของวัด ทั้งยังเป็นผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมข้างเคียงด้วย โดยเฉพาะกิจกรรมซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการบริการและการค้าขายต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็นสำหรับผู้มาเยือนวัด

4.2 ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับกิจกรรมของวัด

เนื่องจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิชณุโลกนี้ นอกจากจะเป็นวัดที่มีพระพุทธรูปชินราชเป็นสิ่งดึงดูดผู้มาเยือนแล้ววัดนี้ยังเป็นวัดที่มีกิจกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับวัดทั่วไป คือเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่และมีกิจกรรมการบริการแก่ชุมชนด้านการศึกษาคือโรงเรียน มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิชณุโลกอยู่ในบริเวณวัด ดังนั้นกิจกรรมของวัดซึ่งมากมายอันประกอบด้วยกิจกรรมหลักคือ

- กิจกรรมทางศาสนาและประเพณีตามปกติและตามเทศกาล
- กิจกรรมการเยี่ยมเยียนเพื่อการสักการะบูชาพระพุทธรูปชินราช
- กิจกรรมชุมชนทางการศึกษาของโรงเรียน
- กิจกรรมการศึกษาด้านวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ

และนอกจากนี้ยังมีกิจกรรมเสริมต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากกิจกรรมหลักซึ่งประกอบด้วย

- กิจกรรมการจอต้อนรับผู้มาเยือน ทั้งส่วนบุคคลและเป็นหมู่คณะ
- กิจกรรมการบริการร้านอาหารและเครื่องดื่ม
- กิจกรรมการบริการเครื่องสักการะเช่น ดอกไม้ธูปเทียน
- กิจกรรมการค้าขายวัตถุมงคลของวัด
- กิจกรรมการค้าขายลอตเตอรี่เพื่อการเสี่ยงโชค
- กิจกรรมร้านค้าของที่ระลึกและของพื้นบ้าน
- กิจกรรมร้านค้าอื่น ๆ
- กิจกรรมละครชาตรีแก้บน
- กิจกรรมการบริการห้องสุขา
- กิจกรรมอื่น ๆ

เมื่อวัดมีกิจกรรมมากมายตามที่ได้ระบุข้างต้น ทำให้พบว่าปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในผังบริเวณ ซึ่งส่งผลกระทบต่อลักษณะเด่นและโบราณสถานในวัดมีมากมายซึ่งจะได้จำแนกสภาพปัญหาจากการสำรวจทางกายภาพออกดังนี้ คือ

- 4.2.1 ปัญหาซึ่งเกิดกับผังบริเวณ
- 4.2.2 ปัญหาซึ่งเกิดกับสถาปัตยกรรม
- 4.2.3 ปัญหาซึ่งเกิดกับภูมิสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบด้านภูมิสถาปัตยกรรมต่าง ๆ

4.2.1 ปัญหาซึ่งเกิดกับผังบริเวณ

4.2.1.1 การใช้ที่ดิน เนื่องจากไม่ได้กำหนดผังการใช้ที่ดินไว้เป็นระบบผังแม่บท ดังนั้นการใช้ที่ดินจะเกิดขึ้นตามการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของกิจกรรมซึ่งก่อให้เกิดความสับสนหลายประการ อาทิเช่น

- กิจกรรมการบริการต่าง ๆ ปะปนกับส่วนพุทธาวาส เช่น ที่จอดรถของผู้มาเยือนวัด อยู่ถัดส่วนหน้าและข้างวิหาร กิจกรรมการค้าขายอยู่ปะปนกับพื้นที่จอดรถ
- สังฆาวาสและโรงเรียนอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ทำให้เกิดความปะปนและจอล้าง
- พื้นที่ที่มีโบราณสถานด้านหลังวิหาร เช่น เนินวิหารเก่าห้อง พระอัฐฐารส มณฑปโบสถ์ วิหารหลวงพ่อดัง หลวงพ่อขาวอยู่กระจายกันในสนามหญ้าซึ่งไม่แบ่งแยกพื้นที่จากพื้นที่สนามของโรงเรียนชัดเจน

- กิจกรรมการค้าขายหลายประเภทอยู่บริเวณหน้าวัด ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพของสภาพแวดล้อมของวัดเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งร้านขายเสื้อผ้าซึ่งอยู่ริมทางเข้าของวัด

- กิจกรรมการบริการหลายประเภทอยู่ปะปนกันไม่แยกการบริการเพื่อกิจกรรมทางศาสนาออกจากการบริการอื่น ๆ

4.2.1.2 การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกิจกรรมประเภทเดียวกัน

จากการพิจารณาผังบริเวณของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารพบว่าโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญและน่าสนใจนอกจากพระพุทธรชินราชจะอยู่กระจายกันหลายแห่งในบริเวณวัด ทั้งในพื้นที่ภายในระเบียงคดและพื้นที่ด้านนอก โบราณสถานและโบราณวัตถุเหล่านี้ขาดทางสัญจรที่เชื่อมต่อกันเป็นระบบ

4.2.1.3 สภาพแวดล้อมโดยรอบบริเวณ

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิชณฺ์โลก เป็นวัดที่มีกลุ่มของวัดและโบราณสถานที่อยู่ใกล้เคียงกันอีก 2 วัด คือวัดนางพญาและวัดราชบูรณะซึ่งเป็นวัดที่มีโบราณสถานโบราณวัตถุและประวัติความเป็นมาที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษา แต่ทั้งสองวัดมิได้มีทางสัญจรเชื่อมต่อกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารอย่างเป็นระบบจึงทำให้ผู้ที่มาเยือนไม่มีโอกาสเข้าชมวัดที่อยู่ในบริเวณได้อย่างสะดวก

4.2.1.4 การเข้าถึง

เนื่องจากการเข้าถึงวัดปัจจุบันเน้นเฉพาะทางเข้าด้านหน้าทั้งทางเข้าของคนและของยวดยานทุกประเภท ทำให้เกิดความสับสนจอล้างบริเวณหน้าวัดเป็นอย่างมาก และที่จอดรถยนต์โดยสารขนาดเล็กก็อยู่บริเวณหน้าวัดใกล้ทางเข้าทำให้เพิ่มความจอล้างบริเวณหน้าวัดมากขึ้น

4.2.2 ปัญหาซึ่งเกิดกับสถาปัตยกรรม
สถาปัตยกรรมในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ-
วรมหาวิหาร พิษณุโลกนี้ อาจแยกเป็นกลุ่มใหญ่
ได้ 2 กลุ่ม คือ

4.2.2.1 กลุ่มสถาปัตยกรรมในบริเวณ
ระเบียงคดของวิหารพระพุทธชินราชซึ่งประกอบ
ด้วย

- วิหารพระพุทธชินราช
- วิหารพระพุทธชินสีห์
- วิหารพระศรีศาสดา
- วิหารน้อย
- วิหารพระสังกัจจายน์
- พระปราสาท
- ระเบียงคด

4.2.2.2 สถาปัตยกรรมต่าง ๆ นอกกระ-
เบียงคด ซึ่งประกอบด้วย

- วิหารแกลบ
- วิหารพระเหลือ
- พระมณฑป
- หอระฆัง
- หอกลอง
- โบสถ์
- วิหารหลวงพ่อกง
- วิหารหลวงพ่อกว
- พระอัฐารสและเนินวิหารเก้าห้อง

สถาปัตยกรรมในกลุ่มของวิหารพระพุทธ-
ชินราชและระเบียงคด เป็นกลุ่มที่กำลังได้รับ

การบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างดี แต่ในกลุ่ม 4.2.2.2
บางหลังยังไม่ได้รับการบูรณะ เช่น พระมณฑป
และเนินวิหารเก้าห้องไม่ได้แยกพื้นที่จากสนาม
ทั่วไป ทำให้ไม่สามารถเห็นความแตกต่าง
ระหว่างพื้นที่ได้

นอกจากสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประ-
วัติศาสตร์และศิลปกรรมแล้ว สถาปัตยกรรมกลุ่ม
ใหม่ในผังบริเวณที่ส่งผลต่อคุณภาพของสภาพ
แวดล้อมของวัดอย่างมากคือสถาปัตยกรรมชั่วคราว
ที่ใช้ในกิจกรรมการค้าขายประเภทต่าง ๆ
อันประกอบด้วยซุ้มขายลอตเตอรี่ ซุ้มขายเครื่อง
บูชา ขายเสื้อผ้า ของที่ระลึก และอาคาร ตัว
สถาปัตยกรรมถึงแม้จะพยายามใช้รูปทรงของ
ศาลาทรงจั่วแบบไทย แต่รูปทรงและการใช้สี
ส่งผลเสียต่อสภาพแวดล้อม และซุ้มขายของบาง
ประเภทเช่นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มอยู่บริเวณหน้า
วัดซึ่งทำลายคุณค่าของวัดเป็นอย่างมาก

4.2.3 ปัญหาซึ่งเกิดกับภูมิสถาปัตย-
กรรมและองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรม
ของวัด

- ปัญหาที่เกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรม

ในที่นี้จะพิจารณาถึงพื้นที่สีเขียว คือ
ลานหญ้าและต้นไม้ โดยรอบบริเวณ ของวัด
จากการพิจารณาผังบริเวณรวมของวัดพบว่าพื้นที่
สีเขียวถูกกำหนดอยู่ทางด้านหลังของวิหาร
พระพุทธชินราชประกอบด้วย ลานโล่งซึ่งเป็น
สนามหญ้าอันเป็นที่ประดิษฐานของพระอัฐารส

บริเวณเนินของวิหารเก้าห้อง และลานโล่งด้าน
หลังสุดซึ่งเป็นสนามฟุตบอลของโรงเรียน ต้นไม้
ที่ขึ้นเรียงรายอยู่ริมขอบสนามคือต้นพิกุล ต้น
หางนกยูงฝรั่ง และต้นโอศอกอินเดียริมสนาม
ด้านทิศเหนือและใต้ นอกจากนี้ก็มีต้นไม้อื่น
ซึ่งนำมาปลูกในลักษณะประดับแต่มิได้มีการ
ออกแบบมาโดยเฉพาะคือต้นสนแผงที่ปลูกอยู่
ใกล้ ๆ กับวิหารหลวงพ่อกงและวิหารหลวงพ่อบา

ภูมิสถาปัตยกรรมในส่วนนี้ยังมีบริเวณสระ
และศาลาอเนกประสงค์ซึ่งอยู่ระหว่างสนามฟุ
บอลกับสนามหลังวิหารพระพุทธรชินราช ผู้ที่
ใช้สอยพื้นที่บริเวณนี้คือคนในท้องถิ่นมิใช่ผู้มา
เยือน ดังนั้นบริเวณนี้จึงเป็นบริเวณที่มีกิจกรรม
ค่อนข้างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมบริเวณ
หน้าวัด เหตุที่เป็นดังนี้เพราะ

— องค์ประกอบของกิจกรรมมีอยู่เฉพาะ
ตอนหน้า

— พื้นที่ตอน หลังถูกตัดขาดด้วยวิหาร
พระพุทธรชินราชและกลุ่มอาคารในระเบียงคด
ซึ่งเป็นบริเวณ ที่มีกิจกรรมทางศาสนาและ
ประเพณีและกิจกรรมของผู้ที่มาสักการะพระ
พุทธรชินราช ส่วนด้านหลังไม่มีการกำหนด
กิจกรรมเฉพาะ ทั้งยังไม่มีความต่อเนื่องของ
กิจกรรมจึงทำให้ผู้ที่มาเยือนวัดมิได้เข้าเยี่ยมชม
บริเวณด้านหลัง

ดังนั้น หากได้รับการออกแบบและบูรณะ
ผังบริเวณตอน หลังให้เชื่อมต่อกับตอนหน้าโดย
บูรณะสถาปัตยกรรมเดิมและออกแบบจัดภูมิสถา
ปัตยกรรมใหม่ บริเวณดังกล่าวก็จะมีควม
สมบูรณ์และเป็นบริเวณประกอบกิจกรรมต่าง ๆ
ของผู้มาเยือนได้

5. ข้อเสนอแนะการพัฒนาวัดทางด้าน กายภาพ

5.1 แนวทางการพัฒนา

จากการพิจารณาข้อเสนอแนะจากแผน
หลักพัฒนาการท่องเที่ยวพิษณุโลก⁵ กำแพงเพชร
สุโขทัย ตาก พิจิตร ซึ่งเน้นการพัฒนาแหล่ง
ท่องเที่ยวกลุ่มวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหา
วิหารร่วมกับวัดนางพญาและวัดราชบูรณะ โดย
พิจารณาลักษณะเด่นของกลุ่มโบราณสถานร่วม
กับแนวทางการพัฒนาโดยส่วนรวมของเมืองโดย
มีข้อสรุปเป็นโครงร่างกว้าง ๆ คือ การรวมกลุ่ม
โบราณสถานเพื่อนำความสำคัญทางศิลป
วัฒนธรรมรองจากความสำคัญด้านศาสนสถาน
เสนอแนะการขยายตัวของกลุ่มโบราณสถาน
และเสนอแนะจัดหาพื้นที่การบริการเพื่อการ
จอดรถโดยสารขนาดใหญ่ รถส่วนบุคคล และ
รถบริการอื่น ๆ รวมทั้งเสนอให้มีสะพานคนเดิน
ข้ามเชื่อมตอระหว่างสองฟากแม่น้ำน่านระหว่าง
พื้นที่ที่เสนอเป็นที่จอดรถและพื้นที่ด้านหน้า
ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารด้วย

คณะผู้ดำเนินการโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารได้ดำเนินการศึกษาความเป็นไปได้ตามขั้นตอนการดำเนินงานอันประกอบด้วย

- การศึกษาผลสรุปจากแผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวพิษณุโลก กำแพงเพชร สุโขทัย ตาก พิจิตร
- ศึกษาสภาพทางกายภาพของวัดและชุมชนจากการสำรวจ
- ศึกษาโครงการเกี่ยวเนื่องของเทศบาลเมืองพิษณุโลก
- ศึกษาโครงการของวัดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาฝั่งบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

ในการศึกษาตามขั้นตอนดังกล่าวได้พบปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาฝั่งบริเวณตามแผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวพิษณุโลก กำแพงเพชร สุโขทัย ตาก พิจิตร อันประกอบด้วยปัญหาหลักคือการได้มาซึ่งที่ดินตามข้อเสนอแนะในแผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยว ฯ ทั้งที่ดินที่เสนอให้เป็นส่วนขยายตัวของกลุ่มโบราณสถาน และที่ดินซึ่งเสนอแนะให้เป็นที่จอดรถ ดังมีรายละเอียดในการพิจารณาความเป็นไปได้ในการได้มาซึ่งที่ดินดังกล่าวดังนี้

ก. ที่ดินที่เสนอให้เป็นส่วนขยายตัวของกลุ่มโบราณสถานปัจจุบันเป็นหมู่บ้านราษฎร

และอาคารพาณิชย์ และในการกำหนดการใช้ที่ดินของผังเมืองรวมเป็นย่านธุรกิจ⁶ ซึ่งเป็นปัญหาต่อการขยายตัวตามแผน

ข. ที่ดินที่กำหนดให้เป็นส่วนจอดรถของพื้นที่กลุ่มการขยายตัวของโบราณสถานตามแผนการขยายตัวของชุมชนในการกำหนดการใช้ที่ดินของผังเมืองรวมเป็นศูนย์ราชการซึ่งทำให้ศักยภาพในการปรับเป็นพื้นที่จอดรถมีค่อนข้างต่ำ

นอกจากปัญหาการได้มาซึ่งที่ดินและแนวโน้มการพัฒนาเป็นย่านธุรกิจและศูนย์ราชการแล้ว เมื่อพิจารณาคู่ค่าของสภาพแวดล้อมและการใช้ที่ดินริมแม่น้ำน่านบริเวณหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารซึ่งควรเปิดเป็นพื้นที่โล่งสีเขียว ซึ่งเป็นทางเข้าสู่ชุมชนเมืองและโบราณสถานสำคัญของเมือง จะพบว่า การใช้ที่ดินเป็นบริเวณจอดรถจะส่งผลเสียต่อสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ริมแม่น้ำบริเวณหน้าวัดเป็นอย่างมาก

กรณีการเสนอสะพานทางเท้าข้ามแม่น้ำคูกับสะพานข้ามเดิม⁷ จะเป็นผลเสียต่อมุมมองและภูมิทัศน์บริเวณหน้าวัดเช่นเดียวกัน

จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาดังกล่าว คณะผู้ดำเนินงานโครงการศึกษาเพื่อพัฒนาทางด้านกายภาพวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

พิษณุโลก จึงได้เสนอให้พิจารณาการพัฒนาในขอบเขตที่เล็กลงและมีศักยภาพในการพัฒนาสูง มีแนวโน้มว่าจะสามารถพัฒนาได้โดยพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องในขอบเขตที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารสามารถแก้ปัญหาในผังบริเวณเพื่อการพัฒนาสภาพแวดล้อมและอนุรักษโบราณสถานไปพร้อมกันได้ จึงได้พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ประกอบกันดังนี้

— ข้อมูลของสภาพปัญหาด้านกายภาพจากการสำรวจ

— โครงการพัฒนาต่าง ๆ ของวัด⁸

— โครงการจัดสร้างศูนย์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของเทศบาลเมืองพิษณุโลกร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย⁹

— แผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวพิษณุโลก กำแพงเพชร สุโขทัย ตาก พิจิตร ในส่วนที่มีศักยภาพในการพัฒนาร่วมกับโครงการอื่น ๆ ได้ คือการเชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มโบราณสถานและศาสนสถานของวัดในกลุ่มโครงการทั้ง 3 วัด คือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดนางพญา และวัดราชบูรณะ

จากการพิจารณาข้อมูลลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จะได้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

— เสนอแนะการจัดระเบียบการใช้ที่ดินในผังบริเวณ

— เสนอแนะการเชื่อมต่อและการสัญจรภายในผังบริเวณของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารและพื้นที่โดยรอบที่เกี่ยวข้องกับโครงการ

— เสนอแนะเกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าในผังบริเวณและในวัดที่เกี่ยวข้องเนื่องอีก 2 วัด คือ วัดนางพญาและวัดราชบูรณะ

— เสนอแนะเกี่ยวกับการจัดภูมิสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรม

5.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดระเบียบการใช้ที่ดินในผังบริเวณ

การพิจารณาปัญหาของผังบริเวณตามรายละเอียดปัญหาเพื่อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดผังบริเวณนี้ได้พิจารณาเหตุผลและวิเคราะห์ปัญหาตามแนวทางที่มีความเป็นไปได้ ซึ่งสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเพื่อแก้ปัญหาสำคัญเกี่ยวกับความสับสนของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลเสียต่อคุณลักษณะของศาสนสถานและโบราณสถาน และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาผังบริเวณให้เอื้ออำนวยต่อการอนุรักษ์และพัฒนาผังบริเวณของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก และพื้นที่ข้างเคียง

ปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นกับผังบริเวณของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก คือ ความจอบางและความสับสนของกิจกรรมศาสนา

ประเพณี กิจกรรมชุมชน การบริการ และการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมการบริการของพื้นที่จอตระยนต์โดยसारขนาดใหญ่ รถยนต์ส่วนบุคคล รถบริการ และร้านค้า ประเภทต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นในบริเวณหน้าและข้างวัด บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้และทิศใต้ของวิหารพระพุทธชินราช การพิจารณาปัญหาของกิจกรรมตามรายละเอียดที่ศึกษาจากการสำรวจ จะได้พิจารณาร่วมกับโครงการต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการใช้ที่ดิน คือ

- โครงการย้ายโรงเรียนพุทธชินราชพิทยาลัยไปยังแหล่งที่ตั้งใหม่

- โครงการปรับปรุง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก

- โครงการก่อสร้างศาลาทำน้าหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก

- โครงการสร้างศูนย์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของเทศบาลเมืองพิษณุโลกร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดระเบียบการใช้ที่ดินในผังบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารพิษณุโลก

เมื่อพิจารณาข้อมูลและปัญหาด้านต่าง ๆ ทั้งจากการสำรวจ เอกสาร และการสัมภาษณ์ ได้เสนอแนะการจัดระเบียบการใช้ที่ดินในผัง

บริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารออกเป็น 2 ทางเลือก คือ

ก. ในกรณีที่โรงเรียนพุทธชินราชพิทยายังไม่สามารถย้ายออกจากผังบริเวณของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้

ข. ในกรณีที่โรงเรียนพุทธชินราชพิทยาย้ายออกจากผังบริเวณของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ไปยังที่ตั้งแหล่งใหม่ได้

จากการศึกษาหลักการ แนวความคิด และตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัด ได้กล่าวถึงการจัดพื้นที่กิจกรรมโดยการแบ่งกลุ่มกิจกรรมออกเป็นสัดส่วนโดยมีพื้นที่กลางที่สามารถเชื่อมความสัมพันธ์ของกิจกรรมได้เป็นตัวเชื่อมพื้นที่พร้อมทั้งจัดระบบทางสัญจรโดยเฉพาะทางเท้าต่อเนื่องให้กิจกรรมทุกส่วนสามารถเชื่อมโยงกันได้ หลักการดังกล่าวเมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดระเบียบผังบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารตามทางเลือก 2 ทางข้างต้น พบว่าการจัดระเบียบการใช้ที่ดินเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ จำเป็นต้องอยู่ในระดับของการพัฒนาผังบริเวณมิใช่การปรับปรุงผังบริเวณเท่านั้น

“การพัฒนาผังบริเวณ” ในที่นี้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งอาคารเพื่อความเหมาะสม ซึ่งมีทั้งการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งที่ตั้ง การรื้อถอน การสร้างเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ประโยชน์ใช้สอยคงเดิมแต่มีการจัดระเบียบการใช้ที่ดินใหม่ โดยคำนึงถึงขั้นตอนการดำเนิน

การ การลงทุนและการเสนอแนะความสัมพันธ์
ระหว่างกลุ่มกิจกรรมใหม่ผนวกกับการปรับปรุง
สภาพแวดล้อม

“การปรับปรุงผังบริเวณ” หมายถึงการ
เสนอแนะเพิ่มเติมองค์ประกอบเพื่ออำนวยความสะดวก
สะดวกแก่กิจกรรมที่ตำแหน่งกิจกรรมคงเดิม
ผนวกกับการออกแบบเพิ่มเติมในส่วน ปลีกย่อย
ของภูมิสถาปัตยกรรม

6. ข้อเสนอแนะทั้ง 2 ทางเลือก

การเสนอแนะในการพัฒนาผังบริเวณทั้ง
2 ทางเลือก ประกอบด้วยรายละเอียด โดย
พิจารณาการแก้ไขปัญหา ดังนี้

ปัญหาหลัก คือ

- กิจกรรมการบริการต่าง ๆ ปะปนกับส่วน
พุทธาวาสอัน ประกอบด้วยกิจกรรมการค้าขาย
และที่จอดรถ

- ส้วมवासและโรงเรียนอยู่ในกลุ่มเดียว
กัน

- ไม่มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่ม
โบราณสถาน ที่ด้านทิศตะวันออกของวิหาร
พระพุทธชินราช

- ไม่มีการเลือกประเภทร้านค้าซึ่งเหมาะ
สมกับสภาพแวดล้อม

- กิจกรรมเพิ่มเติมตามโครงการเกี่ยว
เนื่องต่าง ๆ

6.1 ข้อเสนอแนะในทางเลือกที่ 1

เมื่อโรงเรียนพุทธชินราชพิทยายังอยู่ใน
ในบริเวณเดียวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
รวมหาวิหาร

ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา

การแก้ไขความจอบรรยากาศของร้านค้าขาย
และที่จอดรถยนต์ทุกประเภทซึ่งอยู่บริเวณลาน
ทิศใต้ของวิหารพระพุทธชินราช จำเป็นต้อง
แสวงหาพื้นที่ของการจอดรถใหม่ซึ่งพ้นจากกลุ่ม
ของวิหารพระพุทธชินราช

พื้นที่ที่มีความเป็นไปได้ในการพัฒนาคือ
บริเวณอาคารเรียนไม้ชั้นเดียวด้านทิศใต้ติด
กำแพงวัด ซึ่งมีความยาวประมาณ 125 เมตร
โดยย้ายอาคารเรียนดังกล่าวไปสร้างเป็นอาคาร
เรียน 2 ชั้นในตำแหน่งริมสนามฟุตบอลด้าน
ทิศตะวันตก และปรับพื้นที่เดิมเป็นบริเวณ
จอดรถทุกประเภท โดยให้เข้าออกทางด้านถนน
จำการบุญ การใช้ที่จอดรถในที่ปรับใหม่ใกล้กับ
พระอุโบสถจำเป็นต้องปลูกต้นไม้ที่มีพุ่มใบแน่น
เพื่อกันเขตระหว่างที่จอดรถและพระอุโบสถ

เมื่อปรับย้ายบริเวณจอดรถยนต์ไปยังพื้นที่
ที่ติดกำแพงด้านทิศใต้แล้วความสับสนของ
ยวดยานบริเวณลานทิศใต้ของวิหารพระเหลือ
จะหมดไป สามารถใช้บริเวณนี้เป็นพื้นที่โล่ง
เพื่อนั่งพักผ่อนและรอการเข้าไปสักการะพระ-

พุทธชินราชได้ พื้นที่ดังกล่าวจะเป็นพื้นที่กลาง (intermediate space) ในการเชื่อมกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมการบริหาร ซึ่งควรปรับปรุงการแบ่งเขตพื้นที่ด้วยการใช้ตัวกลางกันเขตซึ่งสามารถเลือกใช้แนวไม้พุ่มไม้ประดับ แนวที่พูก่อนหรือการเปลี่ยนระดับและการเน้นพื้นผิวความแตกต่างของพื้นลานได้

กิจกรรมการค้า และการบริการสามารถตั้งอยู่บริเวณเดิม แต่ควรมีการจัดระเบียบกลุ่มร้านค้า และเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะของซุ้มค้าขายให้เข้ากับสภาพแวดล้อม

ปัญหาของสังฆาวาสและ โรงเรียนอยู่กลุ่มเดียวกัน

ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา

ปลูกต้นไม้ใหญ่พุ่มใบหนาเป็นแนวเพื่อแบ่งเขตพื้นที่สนามฟุตบอลและบริเวณสังฆาวาส

ไม่มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของกลุ่มโบราณสถานด้านทิศตะวันออกของวิหารพระพุทธชินราช

ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา

กลุ่มโบราณสถานดังกล่าว คือ

- พระอัฐารสและเนินวิหารเก้าห้อง

- พระมณฑป

- วิหารหลวงพ่อกง หลวงพ่อขาว

- พระอุโบสถและเจดีย์ด้านทิศตะวันตก

ของพระอุโบสถ

กลุ่มโบราณสถานทั้งหมดตั้งอยู่ในสนามส่วนกลางของผังบริเวณซึ่งเป็นบริเวณที่ไม่มีการสร้างสิ่งดึงดูดใจในการเยี่ยมชม โบราณสถานทำให้พื้นที่ส่วนนี้ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ดังนั้น จึงเสนอแนะในการจัดทางเท้าและลานขนาดต่างๆ เชื่อมต่อกันตามผังบริเวณที่เสนอแนะ โดยมีหลักการในการเชื่อมต่อกับกลุ่มโบราณสถานดังกล่าวดังนี้

ก. จัดทางเท้าขนาดเหมาะสมเชื่อมต่อทุกอาคาร

ข. จัดพื้นที่ลานขนาดตามสัดส่วนผังพื้นของโบราณสถานและตกแต่งพื้นผิวเพื่อเป็นจุดรวมและกระจายคนเมื่อเข้าเยี่ยมชมอาคาร

ค. บริเวณพระอัฐารสและเนินวิหารเก้าห้อง จัดทำพื้นที่ต่างระดับแยกบริเวณจุดสำคัญของโบราณสถานและทางเท้าโดยรอบออกจากกันเพื่อเน้นโบราณสถานและเพื่อกันการเหยียบย่ำใกล้โบราณสถาน

ง. พยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้ลานพื้นแข็งมีขนาดใหญ่เกินไปด้วยการเว้นพื้นที่ปลูกหญ้าระหว่างโบราณสถานแต่ละจุด ทั้งนี้เพื่อป้องกันการเก็บความร้อนปริมาณมากบนพื้นลาน และเพื่อเน้นความสำคัญของพื้นที่แต่ละแห่งด้วย

จ. จัดออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมให้เข้ากับสภาพการเชื่อมโยงใหม่ที่เกิดขึ้น โดยการใช้ไม้พุ่มขนาดต่างๆ เน้นความสำคัญ และจัดต้นไม้ยืนต้นพุ่มหนาเพื่อปลูกเป็นแนวแบ่งพื้นที่กลุ่ม

ที่เชื่อมโยงใหม่และสนามบาสเกตบอล สนาม
วอลเลย์บอลของโรงเรียนพุทธชินราชพิทยา

ไม่มีการเลือกประเภทร้านค้าที่เหมาะสม
กับสภาพแวดล้อม

ในกรณีที่ผู้มาเยือนวัดปริมาณมาก ไม่ว่าจะ
จะเป็นผู้ที่มาสักการะพระพุทธรชินราช ผู้มาเยี่ยม
ชมความงามของโบราณสถาน หรือมาทำบุญ
ทางศาสนาและงานประเพณีอื่น ๆ สิ่งบริการที่
จำเป็นพื้นฐานคือที่นั่งพักผ่อน ร้านขายดอกไม้
รูปเทียน ธูป ร้านขายเครื่องดื่ม ถังรองรับ
ขยะ แต่ในสภาพปัจจุบันร้านค้าในวัดมีการให้
บริการเพิ่มเติมจากความต้องการพื้นฐาน คือมี
ร้านค้าอื่น ๆ อีกหลายประเภท ซึ่งหากพิจารณา
ตามกิจกรรมหลักและสภาพแวดล้อมและลักษณะ
เด่นของโบราณสถานแล้ว ร้านค้าที่นอกเหนือ
จากที่กล่าวข้างต้นไม่ควรมีในวัด ควรใช้บริการ
ร้านค้าภายนอกวัดซึ่งสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบ
ซึ่งมีแนวโน้มเป็นย่านธุรกิจการค้าตามการใช้ที่
ดินของผังเมืองรวม แต่ในกรณีที่มีความจำเป็น
กับระบบเศรษฐกิจและการช่วยตนเองของวัด
จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบและการกำหนดประ-
เภทการค้าและกิจกรรมภายในวัดเสียใหม่ โดย
พิจารณาดังนี้

ก. ร้านค้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนา
เช่น

– ร้านขายดอกไม้รูปเทียน เครื่อง
ไทยทานต่าง ๆ

ข. ร้านค้าที่ให้บริการผู้มาเยือน เช่น

– ร้านขายเครื่องดื่ม อาหาร

ค. ร้านค้าที่ขายสิ่งที่ส่งเสริมความต้องการ
ของกิจกรรม เช่น

– ร้านขายสลากกินแบ่ง

– ร้านจำหน่ายโชคชะตาราศี

– ร้านให้เช่าพระเครื่องพระบูชา

ง. ร้านค้าที่เสริมเพื่อเศรษฐกิจของวัด
เช่น

– ร้านขายของที่ระลึก

– ร้านขายของเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ

จากการพิจารณาร้านค้าประเภทต่าง ๆ พบ
ว่าร้านค้าที่เป็นปัญหาต่อสภาพแวดล้อมมากที่สุด
คือร้านค้าขายของที่ระลึกและร้านค้าขายของ
เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะมิได้มีการจำกัดประ-
เภทการค้า เช่น ร้านขายเสื้อผ้าแขวนรุงรัง
ด้านหน้าวัด เป็นต้น การค้าขายเมื่อมีการจำกัด
เขตตามที่เสนอแนะในผังบริเวณ จะสามารถแก้
ปัญหาการปะปนกิจกรรมเบื้องต้นได้ แต่ต้องมี
การจำกัดประเภทการค้าและวิธีการขายด้วยจึง
จะสามารถพัฒนาสภาพแวดล้อมเป็นระบบได้
ดังนั้น นอกจากเสนอแนะการแบ่งพื้นที่เฉพาะ
การจัดระเบียบและวางผังกลุ่มร้านค้าตลอดจน
รูปแบบร้านค้าแล้ว จำเป็นต้องเสนอแนะการ
จัดประเภทการค้าด้วย ซึ่งควรพิจารณาดังนี้

ก. ให้มีการจำกัดประเภทการค้าขายของที่ระลึกและของเบ็ดเตล็ด เช่น ให้ขายเฉพาะของพื้นเมืองที่สามารถจัดระเบียบการตกแต่งร้านได้เรียบร้อยเท่านั้น เช่น ของที่จัดเก็บได้เป็นระเบียบ หรือมีหีบห่อเรียบร้อย ถ้าเป็นผ้าพื้นเมืองให้พับเป็นระเบียบ ไม่ใช่ขายเสื้อผ้าแบบตลาดนัดและเป็นผ้าที่เหมือนขายทั่ว ๆ ไปตามจังหวัดต่าง ๆ หรือสั่งจากกรุงเทพฯ

ข. ให้มีการจัดกลุ่มการค้าขายระบุในการจัดผังบริเวณซึ่งสัมพันธ์กับกิจกรรมโดยรอบ เช่น กลุ่มร้านขายเครื่องไทยทานอยู่ด้านหน้าร้านเครื่องตุ้มอยู่ส่วนกลางและร้านขายของที่ระลึกอยู่ติดบริเวณที่จอดรถ เป็นต้น

กิจกรรมเพิ่มเติมตามโครงการเกี่ยวเนื่องต่าง ๆ

กิจกรรมเพิ่มเติมตามโครงการเกี่ยวเนื่องต่างๆ

ก. โครงการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

ข. โครงการก่อสร้างศาลาริมน้ำหน้าวัด

ค. โครงการก่อสร้างศูนย์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวหน้าวัด

จากการพิจารณาความเป็นไปได้และความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในวัดแล้ว เห็นสมควรเสนอแนะเกี่ยวกับโครงการต่าง ๆ ดังนี้

ก. โครงการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารซึ่งเดิม

ใช้บริเวณวิหารพระพุทธชินสีห์และระเบียงคดหน้าวิหารพระพุทธชินสีห์เป็นที่เก็บโบราณวัตถุ เห็นสมควรพิจารณาการพัฒนาดังนี้

– ทางเลือกที่ 1 จัดสร้างอาคารบริเวณมุมผังบริเวณวัดด้านทิศเหนือใกล้ศาลาการเปรียญและปรับให้มีลานจอดรถด้านหน้าโดยรถยนต์สามารถเข้าออกได้จากประตูทางเข้าด้านถนนพุทธบูชาทางทิศเหนือ บริเวณจอดรถนี้ใช้ร่วมกับผู้มาทำบุญที่ศาลาการเปรียญได้ไม่ปะปนกับผู้มาเยือนประเภทอื่น ๆ

– ทางเลือกที่ 2 ปรับการใช้งานของสำนักงานมูลนิธิวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารบางส่วนเป็นพิพิธภัณฑ์

ข. โครงการก่อสร้างศาลาริมน้ำหน้าวัดซึ่งทางวัดมีโครงการสร้างทดแทนศาลาเดิมซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นและได้พังเสียหายไปสิ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2524¹⁰

จากการพิจารณาสภาพแวดล้อมหน้าวัดบริเวณริมแม่น้ำ่านซึ่งปัจจุบันปรับพื้นที่เป็นบริเวณเปิดโล่งริมหน้าของเมือง และการเข้าถึงศาลาจากริมน้ำซึ่งมีตลิ่งซึ่งสูงชันมากแล้วมีความเห็นว่า ไม่ควรมีการจัดสร้างศาลาด้านหน้าวัด เพราะจะเป็นผลเสียต่อทัศนวิสัยด้านหน้าวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการใช้สอยในเมื่อมีการก่อสร้างแล้ว

ค. โครงการก่อสร้างศูนย์ประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวของเทศบาลเมืองพิษณุโลกร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดยใช้รูปทรงศาลาตามที่เสนอในบทข้างต้นโดยกำหนดตำแหน่งที่ตั้งเบื้องต้นไว้บริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำน่านหน้าวัด

โครงการนี้เช่นเดียวกับโครงการข้อ ข. แต่จะพบปัญหาความสับสนของผู้มาใช้บริการและความปลอดภัยของผู้มาใช้อาคารติดตามมาด้วย เพราะที่ตั้งอยู่คนละฝั่งถนนกับบริเวณวัด ในกรณีที่จำเป็นต้องมีการก่อสร้างศูนย์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวดังกล่าว เห็นสมควรพิจารณาที่ตั้งบริเวณพื้นที่มุมถนนบรรจบกันของถนนเจ้าการบุญ ถนนมิตรภาพ และถนนพุทธบูชาติดวัดนางพญา กระทบข้างด้วยวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารและวัดราชบูรณะ และพื้นที่ดังกล่าวอาจใช้ร่วมกับการบริการอื่น ๆ ของเทศบาลเมืองด้วยก็ได้ เพราะเป็นการให้การบริการในรูปแบบคล้ายคลึงกัน

6.2 ข้อเสนอแนะในทางเลือกที่ 2

เมื่อโรงเรียนพุทธชินราชพิทยาย้ายออกไปยังแหล่งที่ตั้งอื่น

ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาในส่วนต่างๆ เช่นเดียวกับทางเลือกที่ 1 ตามข้อ 6.1 ส่วนการจัดระเบียบการใช้ที่ดินที่เสนอแนะแตกต่างกัน จะมีเพิ่มเติมดังนี้

— ในกรณีที่โรงเรียนพุทธชินราชพิทยาย้ายออกไปจากผังบริเวณ อาคารเรียนไม้ชั้นเดียวหรือออกปรับเป็นที่จอดรถเช่นเดียวกับ 6.1 แต่ยังมีอาคารถาวรกลุ่มที่อยู่ติดเขตวัดด้านตะวันออกเฉียงใต้ สามารถปรับการใช้งานได้เป็นสองลักษณะ คือ

ก. ใช้อาคารเดิมเป็นพื้นที่ร้านค้าและบริการต่าง ๆ โดยย้ายจากซุ้มค้าขายเดิมที่อยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของผังบริเวณเข้ามาอยู่ในอาคารและจัดระบบการค้าขายและบริการเช่นเดียวกันกับการบริการที่จัดให้กับผู้มาเยือนวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ ดังแสดงในภาพประกอบ เมื่อย้ายที่ตั้งของซุ้มค้าขายในบริเวณเดิมออกมายังที่ใหม่ สามารถปรับพื้นที่เดิมให้เป็นพื้นที่โล่งเพื่อการพักผ่อนและปลูกต้นไม้ให้ร่มเงาแก่ผู้ที่มารอสักการะพระพุทธชินราชได้ ซึ่งจะทำให้บริเวณหน้าวัดสงบตามลักษณะของวัด

ข. หากไม่ย้ายอาคารของซุ้มค้าขายออกมาใช้พื้นที่อาคารโรงเรียนโดยให้อยู่ในที่ดั้งเดิมอาคารของโรงเรียนสามารถปรับสภาพการใช้สอยเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารได้โดยไม่ต้องสร้างในที่ใหม่ตามข้อเสนอแนะของทางเลือกที่ 1

— เมื่อไม่มีโรงเรียนพุทธชินราชพิทยายู่ในผังบริเวณ พื้นที่สนองกิจกรรมการเรียน

การสอนที่เกี่ยวกับการกีฬาสามารถเปลี่ยนเป็นสนามต่อเนื่องกันได้ โดยเฉพาะบริเวณสนามบาสเกตบอลและวอลเลย์บอลสามารถใช้เป็นสนามต่อเนื่องกับกลุ่มโบราณสถานด้านทิศตะวันออกของวิหารพระพุทธชินราชได้

ผลดีที่คาดว่าจะได้รับจากการนำเอาข้อเสนอแนะไปปฏิบัติ

เป็นที่ทราบกันดีโดยทั่วไปว่าผลการศึกษางานในลักษณะเช่นนี้ เจ้าของพื้นที่หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ อาจจะนำเอาข้อเสนอแนะไปใช้งานจริง ๆ หรืออาจจะไม่ใช้งานเลยก็ได้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ หลายประการ ซึ่งคณะผู้ทำการศึกษาก็ยอมรับความจริงในเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตามทางคณะผู้ทำการศึกษาก็มีความเห็นว่า การปฏิบัติตามข้อเสนอแนะของคู่มือพัฒนาวัดฯ นี้ จะเกิดผลดีต่อทางวัดหลายประการทีเดียว ซึ่งพอจะสรุปเป็นเรื่องที่สำคัญ ๆ ได้ดังนี้คือ

1. การปฏิบัติตามคู่มือพัฒนาวัดฯ นี้ นับได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหาทางกายภาพที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่เร่งด่วน และมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ปัญหาเหล่านี้ถ้าปล่อยไว้ก็อาจจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นจนอาจจะแก้ไขได้ลำบาก และจะส่งผลกระทบต่อไปยังเรื่องอื่น ๆ ให้เป็น

ปัญหาตามไปด้วย ในที่สุดก็จะกลายเป็นสถานที่ที่มีสภาพกรุงรัง ขาดระเบียบ ขาดความสวยงาม ผู้มาเยือนก็จะไม่ได้รับความสะดวก ไม่เกิดความประทับใจ ผลก็คือรายได้ต่าง ๆ ของวัดที่เกิดขึ้นทั้งจากการบริจาคทำบุญ การให้เช่าที่ ฯลฯ ก็จะลดลง วัดก็จะขาดปัจจัยที่จะนำไปใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ

2. ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาครั้งนี้จะช่วยให้ทางวัดมองเห็นภาพรวมในการพัฒนาทางด้านกายภาพในอนาคตทั้งในเรื่องของผังบริเวณ สถาปัตยกรรม และภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งจะทำให้การพัฒนาที่จะเกิดขึ้นเป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีความประสานสอดคล้องกลมกลืนกันระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ทำให้เกิดความเป็นระเบียบสวยงามถูกต้องตามประโยชน์ใช้สอย และเป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาเหมือนกับที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันอีกในอนาคต

3. ถ้าทางวัดได้ปฏิบัติตามข้อเสนอแนะของการศึกษาครั้งนี้แล้วก็คาดว่าจะช่วยทำให้ประหยัดงบประมาณที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาได้มากพอสมควร เพราะว่าการศึกษาในครั้งนี้ได้พยายามที่จะเสนอแนะการแก้ไขต่าง ๆ ในเรื่องที่สำคัญ มีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้

จากเหตุผลที่กล่าวมานี้ก็พอจะสรุปได้ว่าคู่มือการพัฒนาวัด ฯ ฉบับนี้จะเป็นส่วนช่วยให้ทางวัดมีแนวทางที่ดีในการพัฒนาทางด้านกายภาพเพื่อให้วัดได้เป็นศาสนสถานที่สำคัญของจังหวัด

สามารถรองรับกิจกรรมทั้งทางด้านศาสนาและกิจกรรมอื่น ๆ ที่เข้ามาใช้พื้นที่วัดและกำลังเติบโตอย่างรวดเร็วได้อย่างเหมาะสม

เชิงอรรถ

¹ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, *ข้อมูลประกอบการวางและจัดทำผังเมืองรวมพิษณุโลก*, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 2527, หน้า 3.2.

² สมชาย สิงห์อังกูระ และ ธนภัทร เลาหจรัสแสง, “โครงการศึกษาเพื่อวางผังเมืองรวมพิษณุโลก” รายงานการศึกษาระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530, หน้า 35-37.

³ เรื่องเดียวกัน หน้า 61-63.

⁴ สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, *ข้อมูลประกอบการวางและจัดทำผังเมืองรวมพิษณุโลก*, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 2527, หน้า 3.6.

⁵ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, แผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวพิษณุโลก สุขุขทัย กำแพงเพชร ตาก พิจิตร, (อ้างแล้วบทที่ 1) หน้า 5-11.

⁶ กองผังเมืองรวม สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, *ข้อมูลประกอบการวางและจัดทำผังเมืองรวมพิษณุโลก*, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 3.11-3.13.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁸ จากการสัมภาษณ์ เจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก, วันที่สัมภาษณ์ 6 พฤศจิกายน 2531.

⁹ กองช่าง เทศบาลเมืองพิษณุโลก, *แบบก่อสร้างสำนักงานการท่องเที่ยว*, เอกสารพิมพ์เขียวแบบก่อสร้าง, 28 มีนาคม 2531.

¹⁰ เช่นเดียวกับ 8.

บรรณานุกรม

- ตรี อมาตยกุล. **จังหวัดตาก** พระนคร : โรงพิมพ์ภักดีประดิษฐ์ 2501.
- คู เจริญไพบูลย์ **ภูมิศาสตร์ท้องถิ่น จังหวัดพิษณุโลก.**(ม.ป.ท.) : มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วิโรฒ พิษณุโลก. (ม.ป.ป.)
- ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร. และคณะกรรมการจังหวัดกำแพงเพชร **จังหวัดกำแพงเพชร**
(ม.ป.ท.) : คณะกรรมการประชาสัมพันธ์และพิมพ์เอกสารการจัดงานฉลอง 25 พุทธ-
ศตวรรษ พ.ศ. 2500.
- พรพจน์ สุขเกษม และคนอื่น ๆ. **คู่มือพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด**
เล่มที่ 1 : วัดในเขตเกาะรัตนโกสินทร์และริมคลองผิงธนบุรี. กรุงเทพฯ : การ
ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2527.
- ไพเราะ บันประณต, สมบุญ วิริยะเกียรติ และ ไสรส โชติประดิษฐ์. **สุโขทัย.** รายงาน
ประกอบการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน.
2517.
- มหาดไทย, กระทรวง สำนักผังเมือง กองผังเมืองรวม. **ข้อมูลประกอบการวางและจัดทำผังเมือง**
รวม. พิษณุโลก. (เอกสารอัดสำเนา), 2527.
- วิระ อินพันทัง และคนอื่น ๆ. **คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด:**
กรณีศึกษาวัดพระบรมธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ :
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2529.
- สมชาย สิงห์อังกูระ และธนภัทร เลาหงษ์แสง. **โครงการศึกษาเพื่อวางผังเมืองรวมพิษณุโลก**
รายงานการศึกษา ระดับปริญญาโทบัณฑิตสาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- หวน พันธุ์พันธ์. **พิจิตรของเรา** กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2520.
- _____ . **พิษณุโลกของเรา** กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2514.
- _____ . **อุตรดิตถ์ของเรา** กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2521.

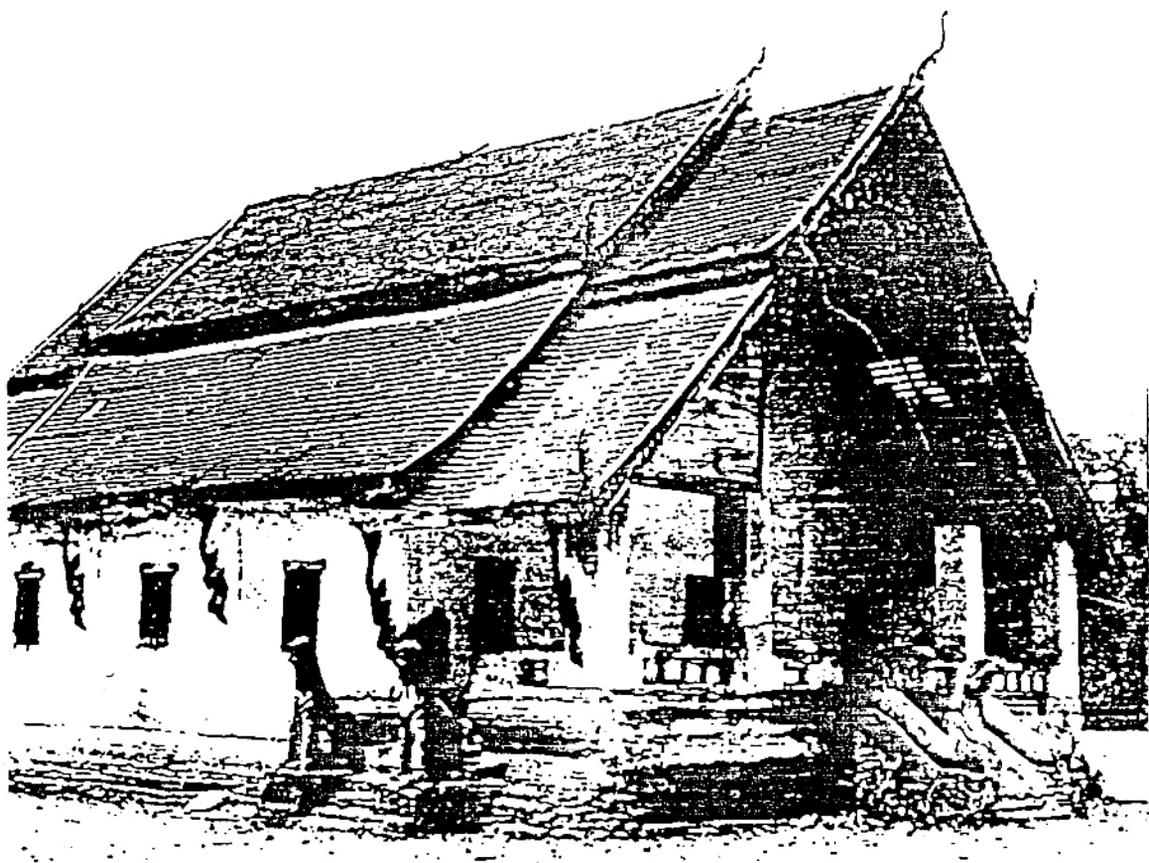
อรศิริ ปาณินท์ และคนอื่น ๆ. คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด
เล่มที่ 2 วัดในภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2529.

..... คู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด
เล่มที่ 2 วัดในภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2530.

เอี่ยมพร วิสมหมาย. หลักการจัดสวนเบื้องต้น กรุงเทพฯ : ศรีเมืองการพิมพ์, 2525.

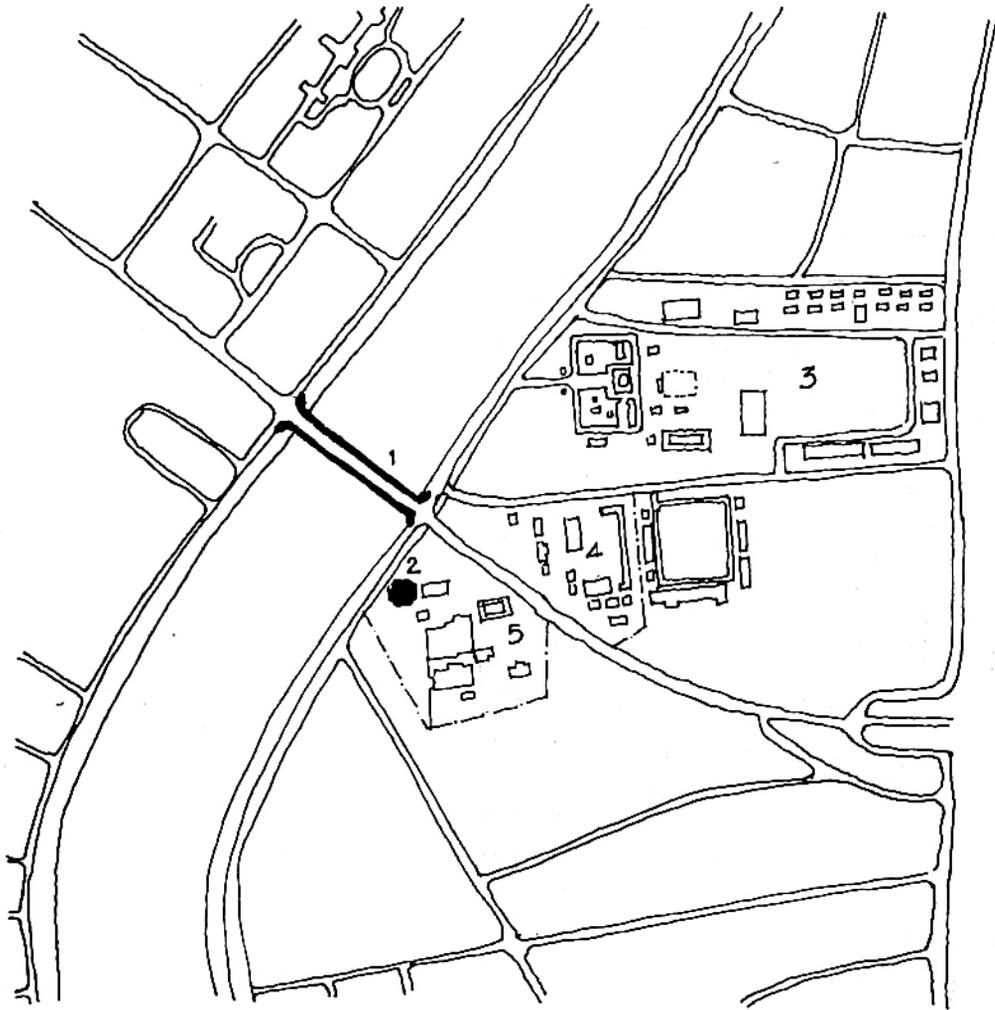
Richie, Donald. **Introducing Japan.** Tokyo : Kadansha International Ltd., 1978.

Watanabe, M. **Japan Gestern und Heute.** Zurich : Silva Verlag, 1960.

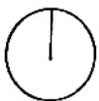

วิหารโพธิ์เตี้ย อำเภอปากท่อ

ที่มา : นวน พินธุพันธ์, *อุตรดิตถ์ของเรา*, (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2521) ไม่มีเลขหน้า อยู่ก่อนหน้า 1.

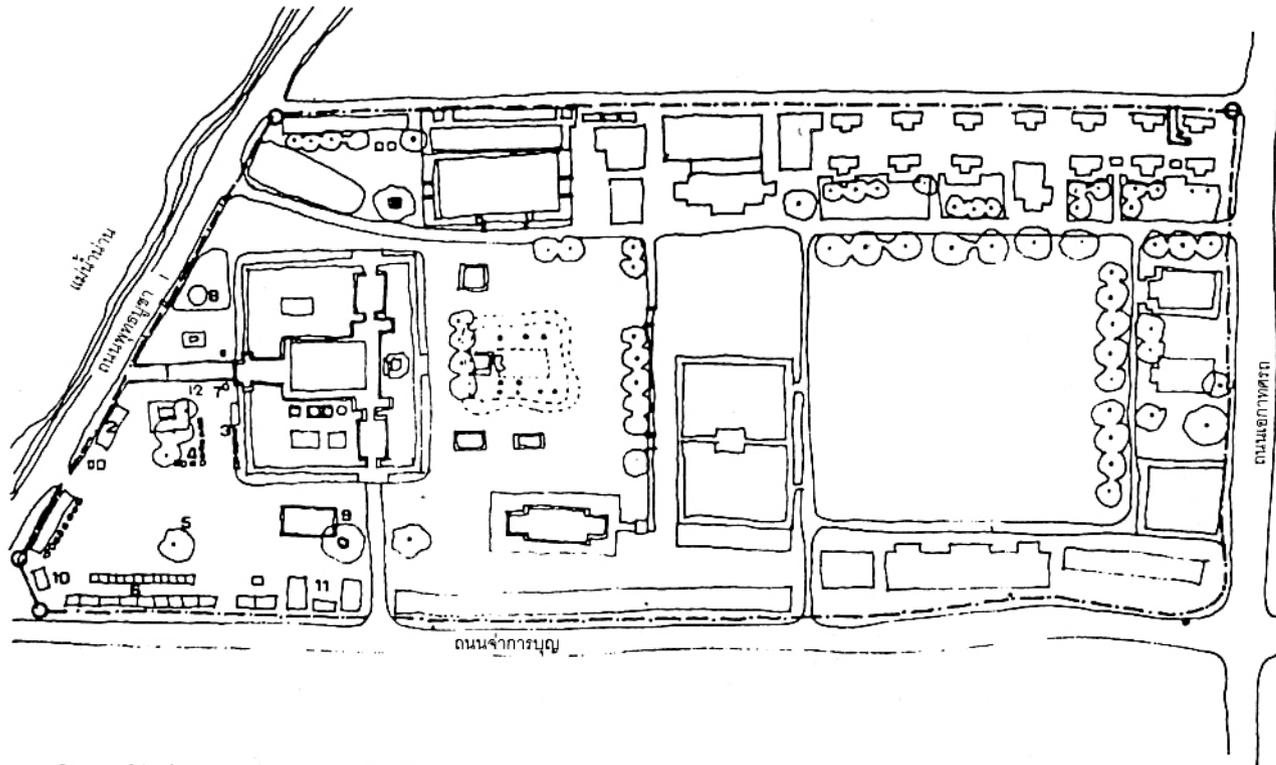
1. สะพานข้ามแม่น้ำน่าน	3. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร
2. เจดีย์วัดราชบูรณะ	4. วัดนางพญา
	5. วัดราชบูรณะ

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

ที่มา : แผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวพิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก พิจิตร (พ.ศ. 2527) การสำรวจภาคสนาม (พ.ศ. 2531)

แผนที่ ๒ แสดงที่หมายเด่นของพื้นที่โครงการและบริเวณข้างเคียงและวัดในพื้นที่โครงการ

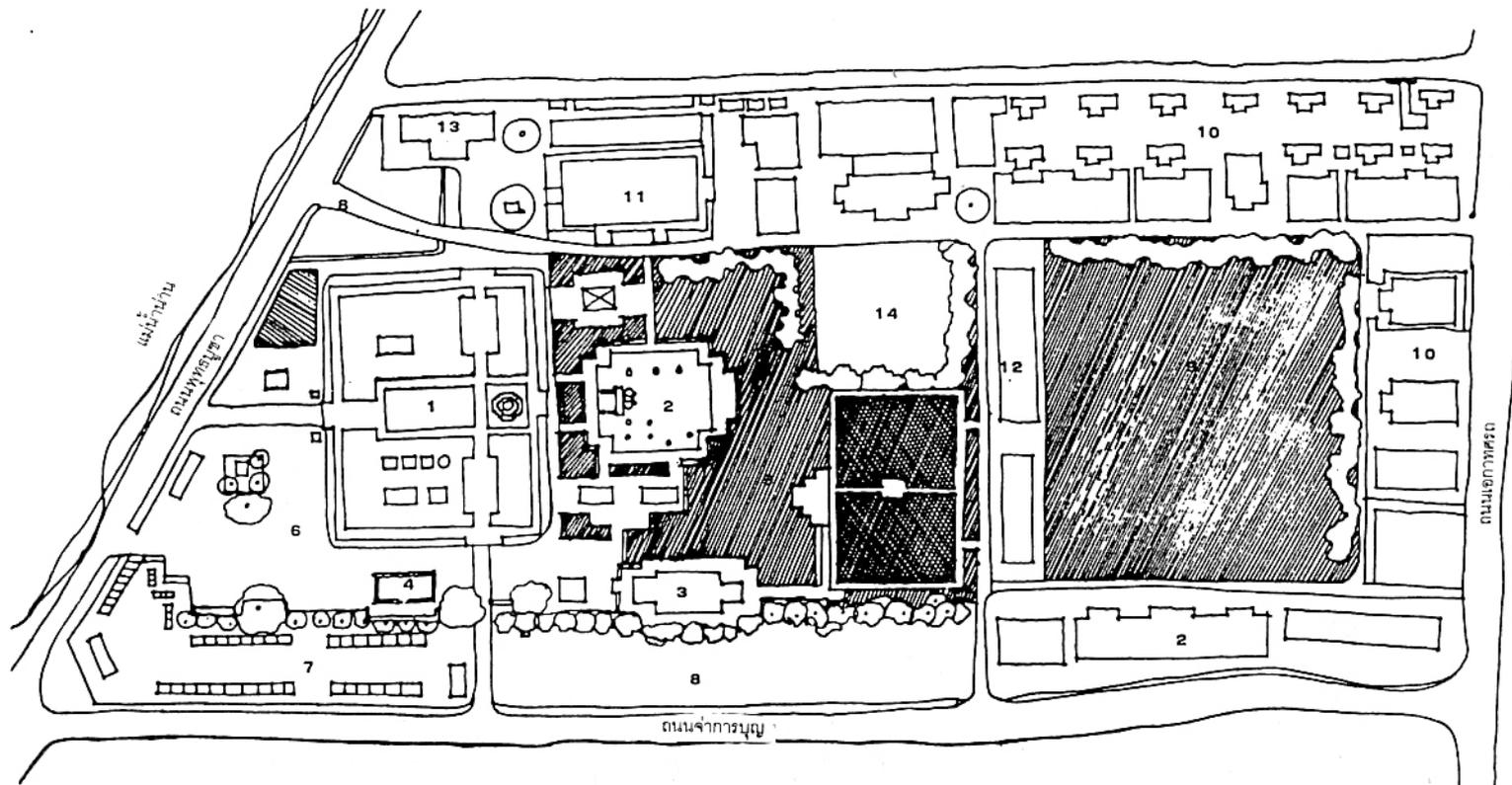

1. บริเวณลานโล่งหน้าวิหาร	4. บริเวณร้านค้าปลีกกบินทร์บุรี	7. บริเวณหน้าพระวิหาร	10. บริเวณโรงละครรำชาติ
2. บริเวณร้านค้าวัตถุมงคล	5. บริเวณจอดรถยนต์	8. บริเวณหอกกลาง	11. บริเวณห้องน้ำ - ส้วม
3. บริเวณร้านค้าดอกไม้ธูปเทียน	6. บริเวณร้านอาหาร - เครื่องดื่ม	9. บริเวณซุ้มมอญ	12. วิหารพระเหลือ

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก
 ที่มา : แผนหลักพัฒนาการท่องเที่ยวพิษณุโลก สุโขทัย กำแพงเพชร ตาก พิจิตร (พ.ศ. 2527) การสำรวจภาคสนาม พ.ศ. 2530

แผนที่ ๓ แสดงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยวในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

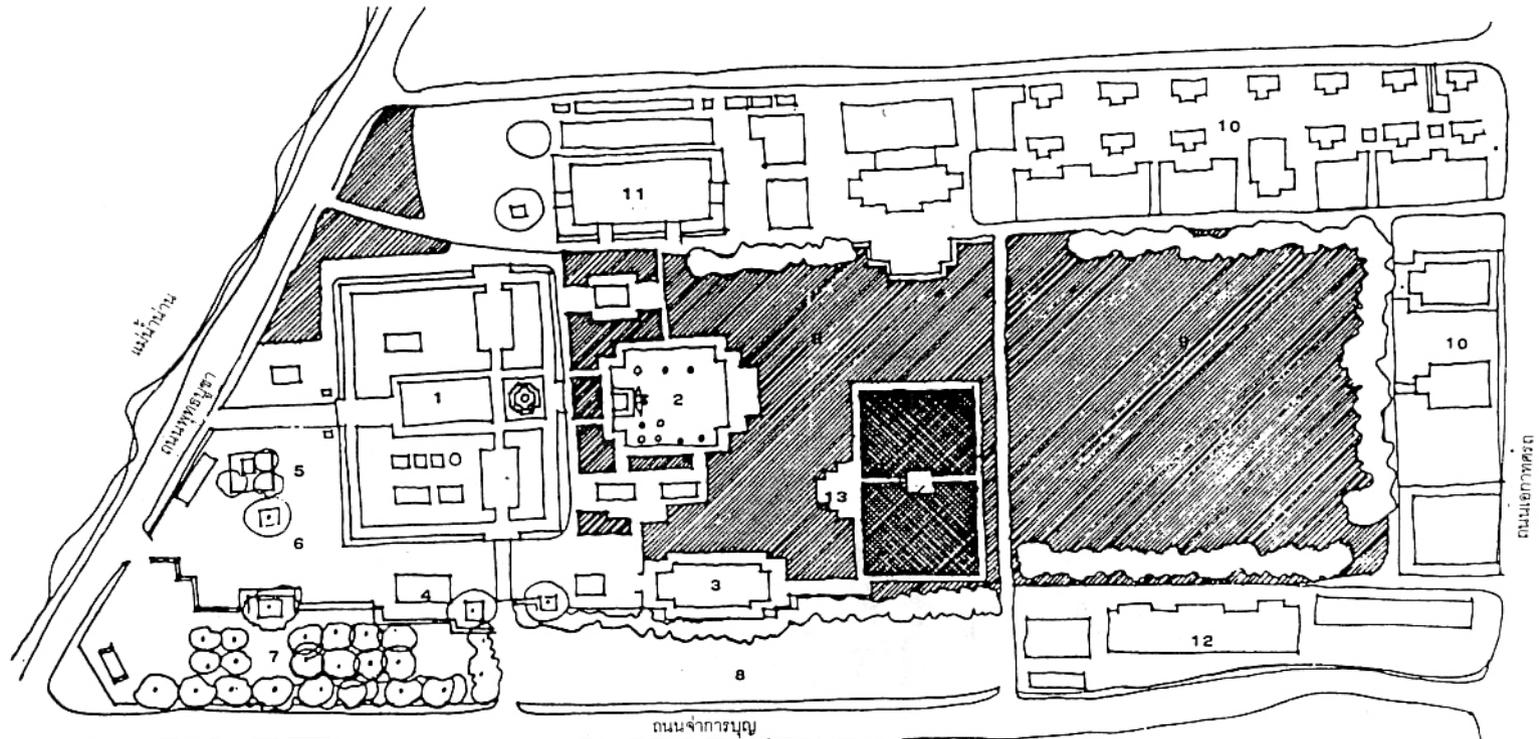
1. กลุ่มอาคารของวิหารพระพุทธชินราช	4. วิหารแกลบ	7. บริเวณร้านค้า	10. กลุ่มสังฆาวาส	13. พิพิธภัณฑ
2. กลุ่มโบราณสถานบริเวณพระอภัยมณี	5. วิหารพระเหลื่อ	8. ลานจอดรถ	11. กลุ่มศาลาการเปรียญ	14. สนามบาสเกตบอล
3. พระอุโบสถ	6. ลานโล่ง	9. สนาม	12. โรงเรียนพุทธชินราชพิทยา	

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

ที่มา

แผนที่ 4 แสดงการจัดระเบียบการใช้ที่ดินของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ทางเลือกที่ 1

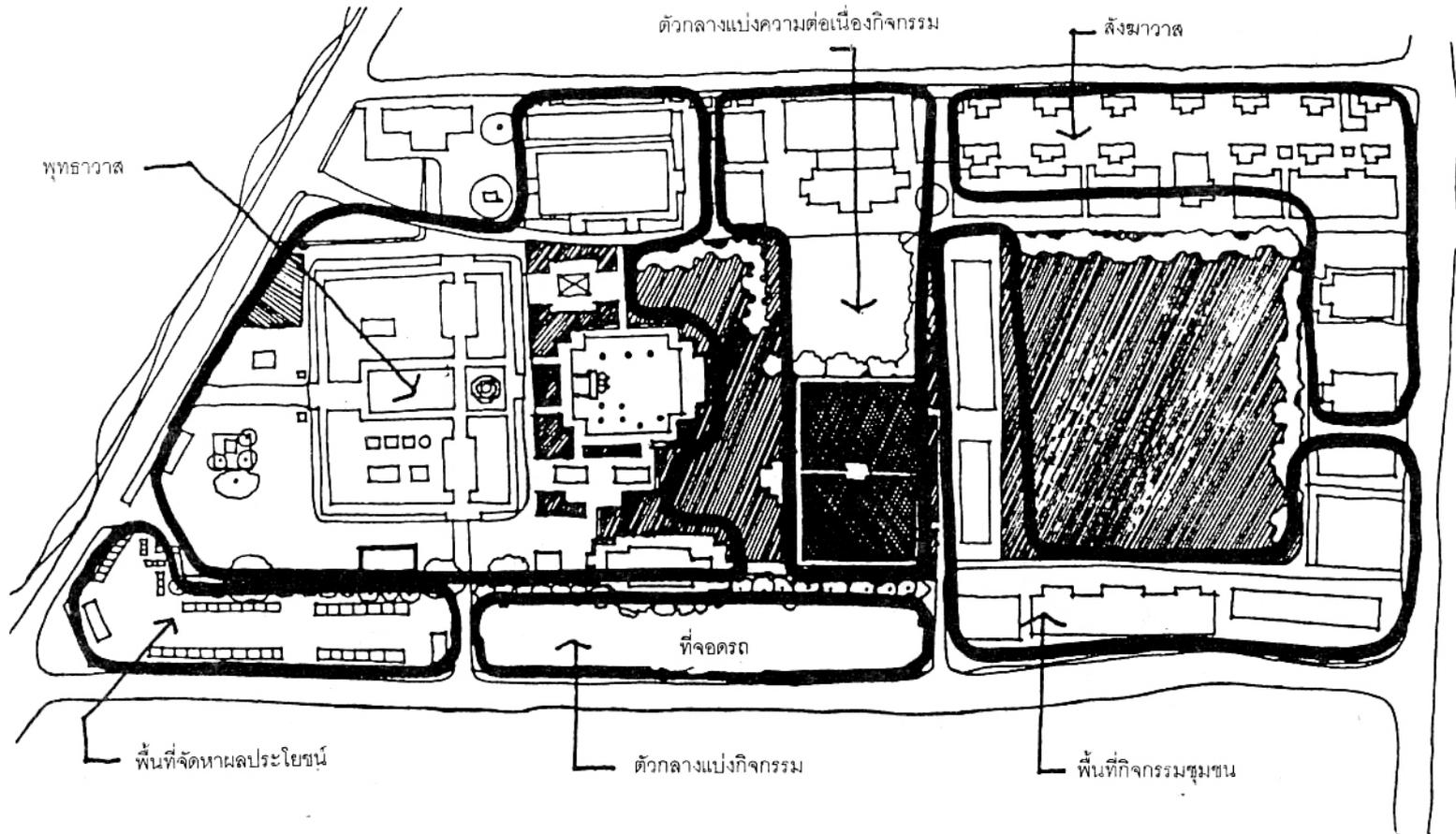
1. กลุ่มอาคารของวิหารพระพุทธชินราช	4. วิหารแกลบ	7. ลานพักผ่อน	10. กลุ่มสิ่งฆราวาส	13. บริเวณของสระน้ำและศาลา
2. กลุ่มโบราณสถานบริเวณพระอภัยมณี	5. วิหารพระเหลื่อ	8. ที่จอดรถ	11. กลุ่มศาลาการเปรียญ	
3. พระอุโบสถ	6. ลานโล่ง	9. สนามเปิดโล่ง	12. อาคารเรียนที่เปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยเป็นกิจกรรมการค้า	

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

ที่มา

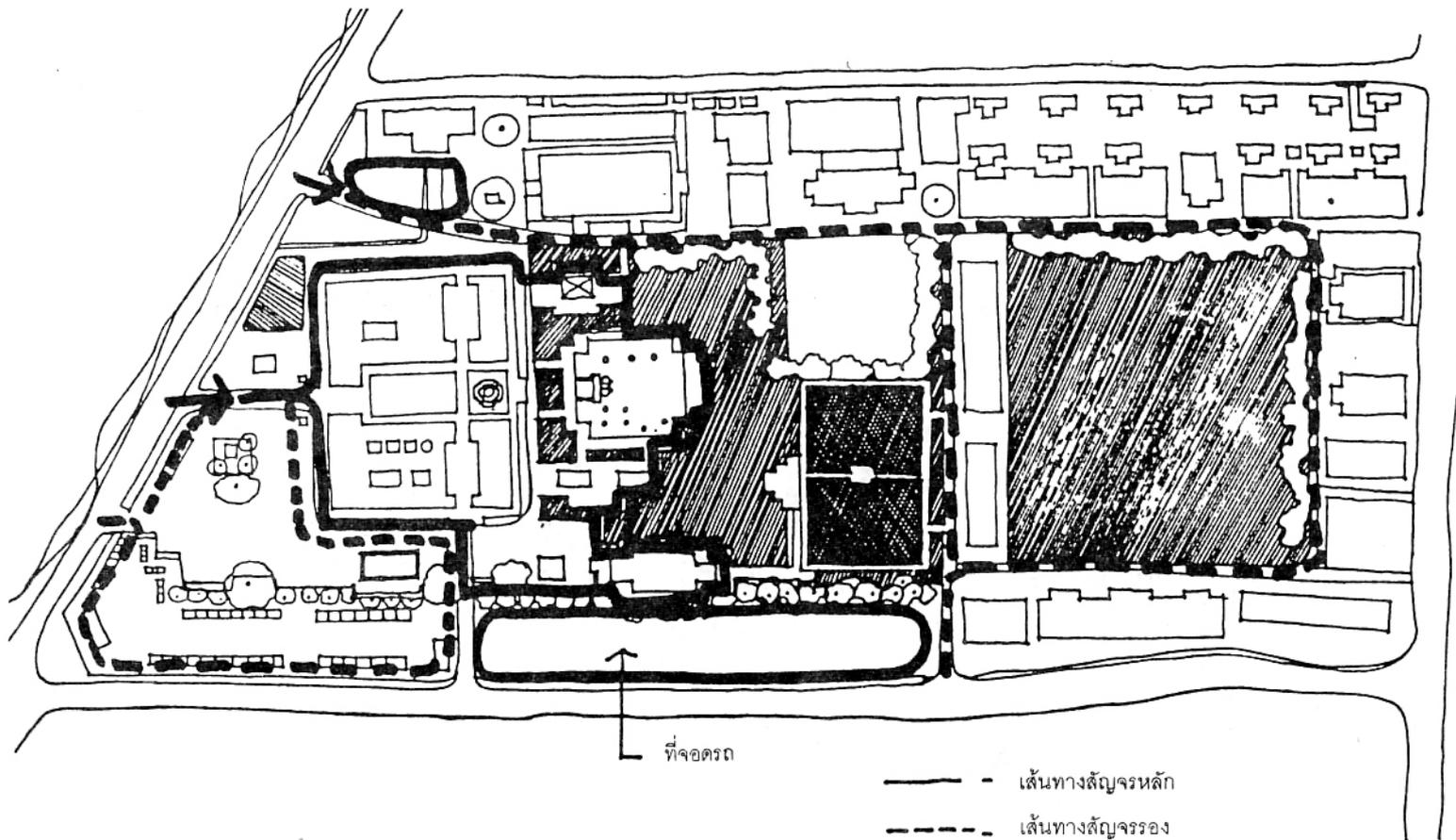
แผนที่ 5 แสดงการจัดระเบียบการใช้ที่ดินของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร ทางเลือกที่ 2

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก-

ที่มา

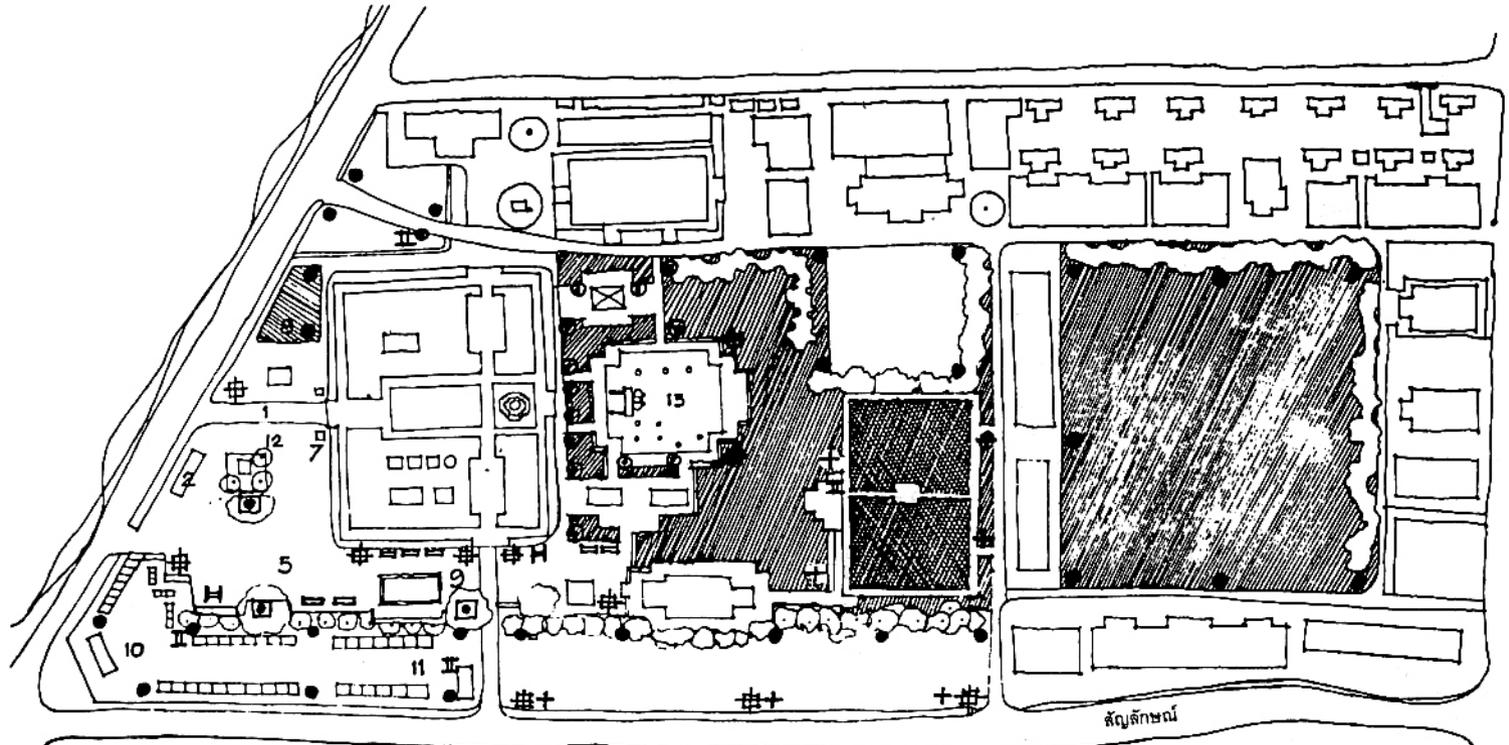
แผนที่ ๖ แสดงความสัมพันธ์ของการใช้พื้นที่และกิจกรรมหลักภายในวัด

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

ที่มา

แผนที่ 7 แสดงเส้นทางสัญจรภายในวัด

1. บริเวณลานโถงหน้าวิหาร	4. บริเวณร้านค้าปลีกกินแบ่งรัฐบาล	7. บริเวณหน้าพระวิหาร	10. บริเวณโรงละครรำ
2. บริเวณร้านค้าวัตถุมงคล	5. บริเวณจอดรถยนต์	8. บริเวณหอกกลาง	11. บริเวณห้องน้ำ-ส้วม
3. บริเวณร้านค้าดอกไม้ธูปเทียน	6. บริเวณร้านอาหาร-เครื่องดื่ม	9. บริเวณซุ้มหมอดู	12. วิหารพระหลือ
			13. บริเวณเนินพระชฎีราช

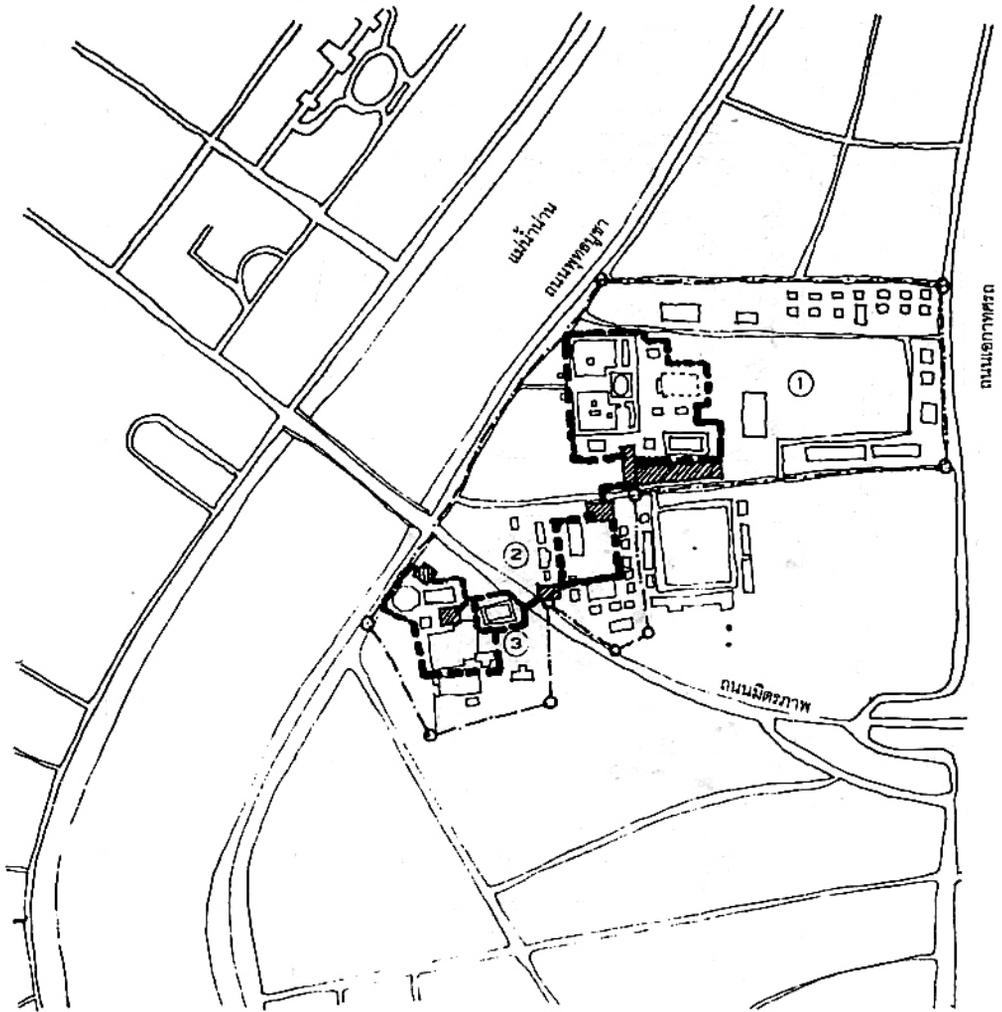
- สัญลักษณ์
⊕	ที่ตั้งขยะ	●	ไฟสนาม
⊞	ม้านั่งรอบต้นไม้	⊙	ไฟทางเดิน
▭	ม้านั่งหิน	+	ไฟส่องสนามรอบทั้งอาคาร
		⊞	ป้ายบอก

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

ที่มา

แผนที่ ๘ แสดงการจัดวางองค์ประกอบภูมิสถาปัตยกรรม

--- เส้นทางสัญจร

พื้นที่ที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อการรวมและกระจายคน

1. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร
2. วัดนางพญา
3. วัดราชบูรณะ

คู่มือการพัฒนาทางด้านกายภาพของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

แผนที่

ที่มา

แผนที่ ๑ แสดงแนวทางการเชื่อมโยงสัญจรระหว่างวัดในโครงการทั้ง 3 วัด